

# helikon

„megáll az ész: hogy elrepült!”

2022 09

XXXIII. ÉVFOLYAM  
2022. 09. (839.) SZÁM  
MÁJUS 10.  
ÁRA 4 LEJ | 400 FT  
IRODALMI FOLYÓIRAT  
MEGJELENIK KÉTSZER EGY  
HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON

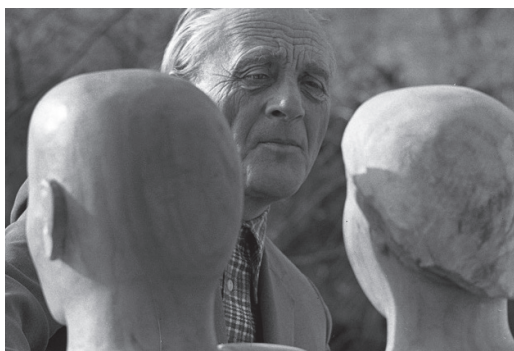


Cseh Gusztáv autója a Szamosban

Lapszámunk 1., 3., 6–8., 10., 12., 13., 15–18., 20., 25. és 28. oldalát Szabó Tamás *Közeledés* című kiállításának anyagával illusztráltuk, amely a kolozsvári Quadro Galériában volt látogatható.



A magyar a titkok nyelve volt  
**Interjú Alexandru Potcoavă**  
íróval, költővel **4**



Zsidó Ferenc  
**Utórengés 20**



Antal Balázs  
**A művéség dicsérete –**  
Szilágyi István elbeszéléseiről **24**

Werner Nikolett versei **13**  
Dénes Gergő: *Betegek* **15**

**PAVILON 420**

Ritter György:  
Az igazságot üvöltöni **22**

**KINEMATOGRAF**

Markó Béla: *Véletlen, Fiatal kéz* (versek) **2.**

Karácsonyi Zsolt: *A gót betű* **3.**  
*A magyar a titkok nyelve volt.* Márton Evelin interjúja Alexandru Potcoavă íróval **4.**

Alexandru Potcoavă: *Egy Halle élete és visszatérése.* Márton Evelin fordítása (regényrészlet) **6.**

Szente B. Levente: *Maradtam tükör-émlék, Elkísért zuhanások;* Tompa Gábor: *Közös stáció;* Vermesser Levente: *A filozófus felszabadítása* (vers) **9.**

Márkus Béla: *Őseink kertje, Erdély* (tanulmány) **10.**

#### Pavilon 420

Werner Nikolett: *Párduc-átirat, My Land, Kamaszima, Szeptemberi Hërka, Kapualjban álló Hërka, Hërka gyerekkoráról, Hërka és a végkimerülés, Hërka vár, Ez nem szerelmes vers, Hirtelen* (versek) **13.**

Dénes Gergő: *Betegek* (próza) **15.**

Charles Bukowski: *Egy óra harminchat éjjel, Eső vagy ragyogás, A földönkívüliek, Kialakul.* Gothár Tamás fordításai (versek) **16.**

Shrek Tímea: *Akit megcsókolt a halál* (próza) **18.**

Csontos Márta: *Futómadártávlat, Préda-dal több szőlamban, Mitológiai virágóra, Ahol...* (vers) **19.**

Zsidó Ferenc: *Utóregés* (próza) **20.**

#### Kinematográf

Ritter György: *Az igazságot üvölni* (Fabricius Gábor: *Eltörölni Frankot*) **22.**

#### Theátrum

Dimény Patrícia: *Romantikusan melankolikus* (Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház: *Szerelem és más büntények*) **23.**

#### Kritika

Antal Balázs: *A míveség dicsérete* (Szilágyi István: *A hóhér könnyei*) **24.**

#### Fülszöveg

Lakatos Fleisz Katalin: *Emlékmorzsák egy teljes életről* (Molnár Tamás: *Visszatekintés*), „Ha az ember sokáig tekint az örvénybe...” (Király Béla: *Sárgamellényben*) **26.**

#### Képregény

Vincze Ferenc, Csillag István: *Kinek a szatyor, kinek...* **26.**

#### Amplitúdó

Jakabffy Tamás: *Felmerül-e Bottesini Atlantiszból?* **27.**

#### Artefaktum

Láng Orsolya: *Élővé tenni* **28.**

## MARKÓ BÉLA

# Véletlen

Johanna néni zöldséget árult a piacon, hagymát, petrezselymet, sárgarépát. Majd valamivel később gyümölcsöt is. Árpára érő almát. Piros belű körtét. Egrest, amikor már rózsaszínűre cukrosodott. Púpos volt Johanna néni. Mintha rám is alulról nézett volna fel. Barátnője volt anyámnak. Soha nem járt nálunk. Valamikor együtt végezték a távirdász tanfolyamot Kolozsváron. Együtt indultak haza vonattal, mielőtt a szövetségesek lebombázták az állomást. Anyám postáskisasszonyként dolgozott lánykorában. Egykor Johanna néni is talán, bár nem emlékszem, hogy erről beszéltünk volna. Csütörtökönként kivitt anyám a piacra, vásároltunk ezt-azt tőle. Egyébként Szentkatolnán lakott, Kézdivásárhelytől mindössze négy kilométerre. Kicsi volt és csúnya. Hogy vagy, Johanna? Köszönöm, jól. És te, Bertus? Én is. Beszélgettek még, de engem nem érdekelt. Egyszer pedig meglátogattuk Szentkatolnán. Nagy ház, udvar, kert. Ma kúriának gondolnám. Azt hiszem, az is volt. Ketten laktak a bátyjával, Jóska bácsival. Kitalálhatnék valami érdekesebb nevet, de így hívták, mit csináljak. Tanító volt régebben. Legalábbis úgy rémlik. De elsősorban kulákok voltak. Most nem kezdem magyarázni, hogy mit jelent ez a szó, utána lehet nézni. Hatalmas ház, hatalmas bútorok. És közben ide-oda jártak a konyhában a tyúkok, mindent telepiszkitottak. Óvatosan lépegettem a tyúkszarok között. Az én apám meg agronómus volt. A kollektivizálásban is részt vett. Ezt sem magyarázatom most. Ott is hagyta, elment a mezőgazdasági iskolába tanárnak. Szóval két fiatal lány. Barátnők. Éreztem én is, hogy azok. A többi teljesen mellékes. Jonathán, pónyik, batul, ilyesmik. Egy lej, két lej, három lej. Csak egy élet. Ami végül is véletlen. Nem úgy, mint a szeretet.

**Szóval két fiatal lány.  
Barátnők. Éreztem én is, hogy azok.  
A többi teljesen mellékes.**

# Fiatal kéz

Kezdetől szókimondásra tanított anyám, és ezt aztán meg is bánta néhányszor. Például az egyik óvodai télifa-ünnepélyen. Ugyanis otthon a karácsonyt félig-meddig titokban ünnepeltük, karácsonyfát is állítottunk, de azokban a napokban mindig behúztuk esténként a függönyt, ne lehessen észrevenni az utcáról az égő gyertyákat. Rendszerellenes angyal hozta karácsonykor az ajándékokat. Hivatalosan csakis a télapó hozhatott volna a fenyőfa alá bármit is. Hivatalosan nem létezett a karácsonyfa. Csupán az illata. A díszek rajta. A túlevelek. A csillagszórók. Alkatrészek külön-külön, de ha összeszerelték, nem karácsonyfának hívták őket. És az angyal sem létezett. Éppen ezért az óvodában megrendezték december legvégén a télifaünnepélyt. Kaptunk ajándékot is. Ültünk anyámmal a zsúfolt teremben. Piros palástban bejött a télapó. Hosszú, hófehér szakálla volt. Pillanatnyi rémült hallgatás. Szólitotta a gyermekeket sorra, kivett közben egy-egy ajándékot a zsákjából, kérdezte, jók voltunk-e. Jók, igen, jók. Nézttem a télapót, és hirtelen felkiáltottam: „Édesanyám, milyen fiatal keze van a télapónak!” Szó bennszakad, hang fennakad, ahogy Arany Jánosnál olvastam nem sokkal később. Hatalmas csend megint. Aztán még nagyobb nevetés. Anyám elvörösödik. De végül elkacagja ő is magát. Akkoriban már úgyis sejtettem, színjáték az egész. Otthon elmondta, hogy az óvó néni nagyfia volt a télapó. Reszkető hang, fiatal kéz. Hamis tudás, valódi remény. Az életünk. Bár utólag, sok-sok évtized múlva azon gondolkozom, hátha mégis az angyal öltözött télapónak. Mert így már összeáll a kép, minden világos. Ezerkilencszáznolcvankilenc karácsonyan csak le kellett vetni a jelmezt. A hófehér szakállat. A palástot. Legalábbis azt hittük, ennyi elég lesz. Vagy mégsem?



Benczédi Sándor

VERS

KARÁCSONYI ZSOLT

# A gót betű

Háború van most (is) a nagyvilágban, mint Vörösmartynál (is), épp hallgat(ná)nak a múzsák, a legyenbékemár kórus ismét hangját hallatni kénytelen. Ekkor, teljesen váratlanul ismét elem villan, múltból, fénylő ködökből: a gót betű.

Minden cirkalmasságával, díszített tömörségével együtt, olyan régi hangulatok terében, hogy azt is gondolhatnám, annyira régi korokig fut vissza miatta a tekintet, ahol még a háborúhoz is szelidségre volt szükség, és faültetésre, mint Nagy Sándor idején, aki Ázsia földjére lépve rögvest elkezdett szelídszesztenyét ültetni, mert akkor-tájt a katonaságnak épp a szelídszesztenye vagy az egyik fő táplálékforrása... mint az emberiségnek, néha: a szelídség.

A gót betű históriás időket idéz, íveket, csúcsokat, birodalmak emelkedését és bukását, egyazon gesztusban – a toll és a kard idejét. Hajdanvolt álmok ködben uralgó dinasztiáit.

A gót betűk és a gesztenyék nem csak a fenti sorokban kerültek egymás mellé, megtörtént már korábban is, midőn katonás fegyelmű pionírosztag szanitéce voltam elemista koromban (ennél alacsonyabb rang nem is létezett tán a csapatban).

Ősz jöttén minden arravaló pionírosztag a dicső kommonista párt gesztenyéit gyűjtötte az iskolaudvarok peremére állított tárolókba. Mert a mi iskolánk pionírjai igen szorgalmatosak voltak, nem fért a gesztenye a tárolóban; nagyobb halom gyűlt össze a tároló mellett is, hogy mire használták fel, azóta sem tudom. Amiért olyan tisztán emlékszem rá, az a mellette lévő másik halommal magyarázható.

Puha- és keménytáblás, fekete borítójú könyveket hánytak egymásra a gesztenyehalom mellett, olyan könyvek is akadtak, melyek lapjai piroszón világitottak az őszi reggelben, mint hulló levelek. Mert német és latin nyelvű énekeskönyvek voltak azok, mint utóbb megtudtam. Zúzdába szánt, elítélő egyházi nyomtatványok – tömbházaknak helyüket átadó, ledózerolt házak padlásairól, könyvespolcairól kerültek az iskolaudvarra, mert az akkori hatalom így tartotta helyesnek.

Számomra a gót betűk és a gesztenyék története akkor kapcsolódott össze először – most pedig ismét, amíg a napi hírek: fegyvert s vitét énekelnek.

**...históriás időket idéz, íveket, csúcsokat, birodalmak emelkedését és bukását, egyazon gesztusban – a toll és a kard idejét.**

# A magyar a titkok nyelve volt

INTERJÚ

ALEXANDRU POTCOAVĂ

ÍRÓVAL, KÖLTŐVEL



**Prózát és verset írsz, évekig újságíróként dolgoztál – hogyan jellemeznéd magad, ha csak pár perc állna rendelkezésedre? Írónak tekinted magad, például? És ha igen, miben áll szerinted az íróság lényege?**

— Azt gondolom, hogy olyan ember vagyok, akinek van mesélnivalója. De ahhoz, hogy a történetmeséléshez eljuthassunk, elsősorban élni kell, tapasztalatokat szerezni, mindig kíváncsinak lenni és főként jó hallgatónak – azt hiszem, a lényeg ebben rejlik. Az íróban és az újságíróban a téma a közös. Lennie kell valaminek, amit közvetíteni akarunk, és ebben rejlik a különbség író és újságíró között: a közvetítés hogyanjában.

**Temesváron születtél, és ott nőttél fel. Hogyan látod a szülővárosodat, a régiót, milyen Alexandru Potcoavă városa?**

— Volt szerencsém azon a Temesváron gyermeknek lenni és felnőni, amit folyton emlegetnek mostanában, egy olyan városban, amelyben akkor még ismeretlen volt a multikulturalizmus elve, viszont mindazt, amit ez a fogalom kifejez, az emberek a mindennapokban élték meg, az utcán, a piacon, a közös udvarokban. Manapság sokat ütik a vasat Temesvár multikulturalizmusa kapcsán, főként hivatalos szinten, különféle szimpóziumok alkalmával vagy mindenféle ismeretterjesztő füzetecskékből, de a város közben valahogy egyszínűvé vált. Ezelőtt harminc évvel, az én gyermekkoromban a nagymamám szomszédai vagy a józsefvárosi piac árusai lazán elbeszélgettek, és értettek magyarul, németül, szerbül és románul. Mára, a ritka kivételeket leszámítva, a román maradt a domináns nyelv.

**Verseskötettel debütáltál, de ezt követően több prózaköteted is megjelent, regények és rövidprózák is, majd újra verset publikáltál. Van számodra valamilyen jelentősége a formának/műfajnak, vagy nem lehet feltétlenül különválasztani a költőt és prózaíró, vers- és prózaírást?**

— Azt mondanám, hogy elsősorban a téma érvényesül: a történet függvényében, amelyet el szeretnék mesélni, választom ki azt, hogy milyen formában teszem ezt meg. De attól függetlenül, hogy prózában vagy versben „beszélék”, minden szövegemben van egy elbeszélő szál. Amúgy is azt gondolom, hogy a műfajok közötti határ elmosódott, vagy szinte el is tűnt. Ezért szoktam minden írásomat egyszerűen szövegnek nevezni.

**A *Viața și întoarcerea unui Halle* (Egy Halle élete és visszatérése), legalábbis jelen pillanatban, a nagyregényed, tekintve összetettségét, de abban az értelemben is, ahogyan a kritika és az olvasók fogadták. A kötet szerkesztője, Radu Pavel Gheo a fülszövegben fejlődésregénynek, családregénynek, történelmi eposznak nevezi a művet, amelynek főszereplője Halle Rezső, a dédapád. A mű cselekménye javarészt a két világháború közötti zaklatott időszakban, illetve a második világháború idején játszódik, de az elbeszélés szálai időben és térben sokkal messzebbre, például a 17. századi Svájcba kalauzolnak. Mikor kezdted el ennek a regénynek a vázát építeni, és ebben milyen mértékben voltak segítségére nagymamád történetei az ő édesapjáról, Halle Rezsőről?**

— Valóban, ez a regény eddig munkásságom legösszetettebb projektje, húsz év telt el az első jegyzetek megírása és a regény publikálása között. Az, aki ezt az egészet beindította, a nagymamám, Halle Julianna volt, aki nagyjából a nagykorúsodásom tájékán kezdett el

mesélni. Korábban azt tudtam róla, hogy boldog és gondtalan gyermekkorra volt, ezt bizonyította az a sok vidám dalocska, amelyet tőle tanultam, illetve a fényképek, amelyekben a család, barátnők, játékok vették körül. Ám ezekről a fényképekről hiányzott az édesapa. Jó, de hát hol van Rezső? – kérdeztem, mire nagymamám folyton témát váltott. Csak tizennyolc éves korom után tudtam meg, hogy a dédapám egy lágerben halt meg, mert zsidónak tartották. Ettől sokkot kaptam, mert rájöttem, hogy valójában milyen keveset tudok az enyémről. És magamról. Egyébként azt gondolom, hogy akár melyikünk óriási meglepetésekkel szembesülne, ha elkezdենek kutatni a felmenőink múltját, illetve ha öbennük meglenne az akarat vagy bátorság ahhoz, hogy elmeséeljék életük történetét. Nagymamám sokáig tépelődött azon, hogy leleplezze-e számomra a valóságot – amelyet ha felfed, már nem lehet semmissé tenni –, vagy hagyjon meg engem abban a hitemben, hogy íz-ig-ig végig román vagyok, és hagyja, hogy éljem a boldog „többségi” életét. Mindenesetre a lényeg az, hogy miután kiderült számomra a családom valódi története, már nem tudtam csak magamnak megtartani, a regényt azért is írtam, hogy valahogyan feloldjam az engem ért sokkot, illetve hogy megértssem, ki vagyok és honnan eredeztethetőek bizonyos dolgok az életemben. Óriási szerencse ért tehát azzal, hogy meghallgathattam a nagyanyám elbeszéléseit, máskülönben elvesztettem volna a saját történelmemet, nem az az ember lennék, aki most vagyok, és soha nem tudtam volna megírni ezt a könyvet. Így tehát mindazon elemek sorába, amelyek egy író munkáját feltételezik, beleszámolhatjuk a szerencsét is, és annak a lehetőségét, hogy legyen akit meghallgatunk. És bevallom, lenyűgözve hallgattam az elbeszéléseket, holott ez nem volt mindig egyszerű. Egy svájci, magyar, német és zsidó gyökerekkel rendelkező családból származom, és az első dolog az volt, hogy megrajzoltam a családfánkat, mert egyébként elvesztettem volna a neveket, dátumokat és helyeket sűrűjében.

**Meséj Halle Rezsőről, ki volt ő, milyen ember volt?**

— Dédapám 1900-ban született egy askenázi zsidó családban, amely valamikor az 1600-as években vándorolt el a német Halle városából, amelynek nevét utóbb családnévként felvette. Az első világháború befejezésének évében dédapám a temesvári Hadapród Iskola növendéke volt, így Halle kadét részt vett a városban zajló utcai harcokban, amelyek során elfojtották a kezdődő kommunista forradalom csírát. Később, amikor a szerb hadsereg elfoglalta a várost, Szegedre küldték, ahol Horthy oldalán részt vett a Kun Béla-féle bolsevikok kiszorításában. Mindaz, amit hűszesztendősen ott átélt, arra sarkallta, hogy megkeresztelkedjen, a római katolikus vallást vette fel, majd visszatért Temesvárra. A családja megtagadta, így új családot alapított egy ősidőktől (legalábbis Jézustól számítva) keresztény családból származó lánnyal. Nem mondhatom, hogy a feleség családja szó nélkül átsiklott volna a származása fölött, de mégis élhette az életét, legalábbis addig, míg a „nagy történelem”, a negyvenes évek antiszemita törvényeivel közbe nem lépett. Ezek értelmében dédapám, aki kereszténnyé lett, mégis zsidónak tekintették. Ebben az időszakban ő a temesvári Carlton Hotel intézője volt, ahová – lévén, hogy ez volt a város legelegánsabb szállodája 1940-ban – a román szövetségesek meghívására a városba érkező német katonai missziót elszállásolták. Rezső magas rangú katonai vezetőket és egyszerű sorkatonákat is megismert, és az a meglepetés érte, hogy a birodalmi sereg soraiban régi barátokat és ismerősöket

## Alexandru Potcoavă

1980-ban született Temesváron. 2001-ben jelent meg első verseskötete *alexandru potcoavă iar bianca sta-n alex* címmel, amelyért a Romániai Írók Szövetségének temesvári fiókszervezete debütdíjjal tüntette ki. 2005-ben jelent meg *Pavel și ai lui (Pavel és az övéi)* című regénye, majd 2011-ben a *Șoimii patriei trebuie să fie întotdeauna veseli! (A haza sólymai folyton vidámak kell hogy legyenek)* című regénye, amelyben az 1989-es fordulat eseményeire reflektál. További kötetei: *Ce a văzut Parisul (Amit Párizs látott, rövidpróza, 2012)*, *Într-o zi nu ne vom mai recunoaște (Egy napon nem fogjuk felismerni egymást, vers, 2016)*. Írásait több antológiában is közzélték, szövegeinek angol, francia, német, spanyol, olasz, horvát, szlovák, török, görög és magyar fordításai is megjelentek. Tagja a romániai PEN Clubnak, 2019–2023 között a Kreatív Európa programon belül működő CELA irodalmi projekt részese.

fedezett fel. Úgy vélte, hogy a lányát (későbbi nagymamám) a legjobban a német ifjúsági mozgalom soraiban tudja elrejteni, így megtette ezt a szélsőségesnek tetsző lépést az ő védelmében. Úgy gondolta, Halle Julianna ott van a legnagyobb biztonságban, hiszen a folyton változó román törvények értelmében egyik nap árjának, másik nap zsidónak számított. Később kitétek a munkahelyéről, munkatáborba került, ahol sáncot ásott, utat épített. 1942 elején döntött úgy, hogy a kényszermunka elől inkább Magyarországra menekül. A zöldhatáron ment át, 40 kilométert gyalogolva a mellmagasságig érő hóban. Akkor még a magyarországi törvények szelídebben bántak az olyanokkal, mint ő. De ez csak 1944 tavaszáig bizonyult igaznak, akkor Kőszegre került kényszermunkatáborba, ahol a tifusz és a végkimerülés végzett vele 1945 februárjában. Íme egy olyan ember története, aki egész egyszerűen csak élni akarta az életét a társadalomba beilleszkedett polgárként, viszont tőle független okokból – hiszen nem választhatta meg, milyen családba születessen – arra kényszerült, hogy mindenét, az életét is elveszítse.

**Ha jól érttem, sikerült eljutnod arra a helyre, ahol dédnagyatád meghalt. Mit találtál a helyszínen, és ha szabad ilyent kérdezni, hogy érezted magad?**

— Kőszeg Magyarország nyugati részén, az osztrák határszélen található, és manapság a legromantikussabb turisztikai célpontként ajánlják a különféle utazási ügynökségek. 1944 végén viszont, a Vörös Hadsereg közeledtével, itt húzták fel az úgynevezett Délkeleti Falat, azzal a céllal, hogy a Reich védelmére szolgáljon. Több ezer munkaszolgálatos zsidót vezényeltek oda, hogy a megfagyott földben több kilométer hosszú lövészárkokat és védőállásokat ássanak. Fűthetetlen, hevenyészett barakkokban laktak a mínusz 20 fokos fagyban, és főként puszta víz volt a táplálékuk. Őreik 15-16 éves kamaszok voltak, akik lelőtték őket, ha éjszaka kimerészkedtek a latrinára vagy kiléptek a sorból, hogy könnyítsenek magukon, munkába menet vagy onnan jövet. A mostoha körülmények miatt elhunyt munkaszolgálatosok holttestét a kőszegi Guba-hegyen ásott tömegsírokba dobálták. A szovjet csapatok bevonulása olyan hirtelen zajlott le, hogy mire a németek és a helyi önkéntesek a Délkeleti Fal védelmére indultak, azon a szovjetek már át is haladtak, anélkül, hogy feltűnt volna nekik, hogy valamiféle védvonalon gázolnak át. Kőszegi látogatásomkor csak egy kis emlékművet találtam, amelyet a téglagyárban létrehozott láger helyén emeltek. A valamikori sörgyárból, amelynek a területén az a láger működött, ahol dédapám is meghalt, semmi nem maradt, a gyárat felrobbantották, a helyén most magánházak állnak. A hegyre, ahol a tömegsírok vannak, erdőt telepítettek, és leszámítva azt, hogy 1947 márciusában több száz áldozat maradványait exhumálták onnan, majd később Budapesten, a Kozma utcai temetőben újratemették, nem sok minden történt. Sok száz ember, köztük Halle Rezső maradványai ma is a helyszínen vannak, jelöletlen sírokban. Itthonról egy urnában földet vittem Rezső feleségének és lányának a sírjáról, amelyet szétszórtam a Guba-hegyen, és földet hoztam haza onnan, hogy dédanyám és nagymamám végső nyughelyére hintsem. Alig távolodtam el pár kilométernyire Kőszegtől, amikor üzenetet kaptam, hogy a regényemet közlésre érdemesnek találta a Polírom kiadó. Ez a véletlen egybeesés teljesen letaglózott.

**Milyen más forrásokat használtál fel a regény megírásához? Hiszen Halle Rezső sorsának ábrázolásán túl egy kiegyensúlyozott, túlzásoktól mentes korrajzot készítettél, amelyben a humor is kiemelkedő szerepet kap.**

— Nagymamám elbeszéléseiből kiindulva elsősorban a családi archívumot kutattam, különféle dokumentumokat, leveleket, fényképeket néztem át. Hogy tágabb rálátásom legyen az említett korszakra, tanulmányokat olvastam, illetve túlélőkkel vagy az eseményekben részt vevőkkel készített interjúkat és tanúvallomásokat is, hogy mélységében átlássam, mi is történt valójában. A teljes családi levelezést átböngésztem, különös figyelmet szentelve Halle Rezső leveleinek, ezek alapján tudtam rekonstruálni a személyiségét, a hangnemét. Miután átszökött Magyarországra, Romániában katonaszökevényként tartották számon. A családdal postai úton érintkezett, de ezeket a leveleket németül írta és álnéven. Juttatott haza üzeneteket a barátai segítségével is, akik megtették neki ezt a szívességet, holott börtönbe juthattak volna miatta. Ez utóbbi leveleket saját nevével és magyarul írta.

A Temesvárt illető adatgyűjtés során elolvastam minden elérhető monográfiát és visszaemlékezés-kötetet, valóságos jegyzethalmokat írtam tele. A második világháború időszakának tanulmányozása egy jó pár évet vett igénybe, amelynek során főként a korabeli sajtót olvastam. Például a temesvári német napilap 1938 és 1944 között megjelent minden elérhető lapszámát, ez ugyanis digitális formában olvasható az Osztrák Nemzeti Könyvtárban. Ehhez azonban elengedhetetlen a német nyelv ismerete, valamint a gót betűké, amelyeket szintén nagymamámtól sajátítottam el, ő pedig a temesvári Notre Dame apácarend iskolájában tanulta annak idején. A vidámdalocskáknak egy részét pedig a Német Lányszövetségben... Ezek a dalok a kék égről, hegyekről és erdőkről szóltak, mint azok az énekek, amelyeket a haza sólymaként később én is énekeltem. De egy diktatúrában éppen ebben rejlik az oktatás perverzitása: kiskorodban virágos mezőkről szól a dal, ami végső soron természetes, amióta világ a világ, de ezt azért teszik, hogy nagyobb korodban majd lenyomhassák a torkodon a szeretett vezérről szóló történetet, mint ha az ugyanolyan természetes és örök lenne. Mindenesetre az említett források tanulmányozása csak megerősítette bennem mindazt, amiről nagymamám mesélt. Időnként arra gyanakodtam, hogy mellébeszél vagy lódit, de semmiféle kitaláció nem volt a történeteiben.

**Mit tudtál meg saját magadról a folyamat során – azaz míg kutattál és írtad a regényt? Gondolok itt különféle érdekességekre, érzékenységekre, amelyek esetleg „súlyosboddtak”, elmélyültek vagy határozottabb körvonalat nyertek.**

— Először is, a legnagyobb csodálkozásomra felfedeztem magamban dédapám. A sorssal szemben tanúsított magatartását, az erőt, amely képessé tette arra, hogy a legrosszabb helyzetekben és pillanatokban is megőrizze a humorát és a reményt, az önirónia kimeríthetetlen forrását, az óvatos fenntartást, amellyel a hatóságokat vagy a tömegeket kezelte, de ugyanakkor azt a vágyát is, hogy a társadalom része legyen – ezeket én is örököltem! Amikor rájöttem arra, hogy honnan eredeztethető mindez, már nem törekedtem arra, hogy belebújjak a szereplő bőrébe, hiszen ő már ott volt bennem, és várt rám. Másodsorban megadatott számomra az is, hogy megtudjam, a legocsmányább ámulást az ember ellen a szerettei követhetik el. Azoknak, akik „románosították” a temesvári Carlton Hotelt, és elkobozták korábbi zsidó tulajdonosaitól, tudomásuk volt arról, hogy Rezső keresztény, de a saját lánytestvére gondoskodott arról, hogy kiderüljön, kikeresztelkedett zsidó. Hogy mi oka volt arra, hogy ilyent tegyen, arról a regényben mesélek. Harmadrészt arra jöttem rá, hogy mennyire száraz és részrehajló néha a hivatalos történetírás, és mennyire fontos az, hogy rendelkezésünkre álljon a történeteket illetően egy egyszerű ember perspektívája, emlékei. Ebben az értelemben Rezső kiegyensúlyozott nézőpontja érdekes és fontos is, abból kiindulva, hogy zsidó volt, de keresztény is, magyar is, de román is, részese volt ezeknek a világoknak, mielőtt azok kivetették volna magukból őt.

**Gyanítom, hogy a talált dokumentumok, levelek egy része magyarul és németül íródott – ahogy ezt említet is. Mindkét nyelvet beszéled/olvasod, vagy segített a családod is a kibogozásukban?**

— Németül kiválóan elboldogulok, amint mondtam, a gót betűs írást is tudom olvasni, de magyarul sajnos nem tudtam megtanulni, így nagymamám és édesanyám segítségére szorultam. Számukra a magyar a titkok nyelve volt, csak akkor kommunikáltak magyarul, amikor azt akarták, hogy én vagy apám ne értsük, miről beszélnek.

MÁRTON EVELIN

# Egy Halle élete és visszatérése

*(Viața și întoarcerea unui Halle)*

Amikor 1919-ben a Budapest–Szeged vasútvonal egyik állomásának őrségét rám bízta, tizenkilenc éves voltam. Öt katona fölött rendelkeztem, közülük hárman öreg bakák, akik már megjárták a romániai és az olaszországi frontot, és több száz kilométert tettek meg gyalogszerrel hazafelé, miután az Osztrák–Magyar Monarchia kiadta a lelkét. Nem a császár vagy a király sorsáról beszélgettek, hanem elesett bajtársaikról. És azon tételődtek, hogy vajon mit fognak enni? Mert amióta bekvártélyoztak minket az elhagyott állomásépületbe, amelynek jegypénztárát réges-régen bedeszákzták, egyszer sem küldtek számunkra ellátmányt. Mintha kitöröltek volna bennünket a nyilvántartásból. „Boldoguljatok, ahogy tudtok!” – erre gondolhattak a feljebbvalóink, és úgy vélték, ezt az utasítást kiolvastuk a tekintetükből. Számos parancsot kellett megérteni így akkoriban, akár csak most. Az életével játszott az, aki nem hajtotta azonnal végre e néma parancsokat. Ha valakinek „odafent” elkomorult a tekintete: máris kivégeztek. Idő perekre, papírmunkára nem volt. A főnök lapos pillantása, amelyet esetleg egy lefele mutató fejbiccentés követett, elég volt ahhoz, hogy megszabadítsanak az élet kínjaitól egy árok partján. „Boldoguljanak! Az állomástól öt kilométerre van egy falu. Menjenek rá a helyiekre, és mindent megkapnak, amit csak szeretnének.”

Erre nem volt szükségünk, mert a falusiak, amint megtudták, hogy ott állomásozunk – maguktól megjelentek egy-két kosár zöldséggel, hússal és egy korsó pálinkával. Úgy éreztem, hogy ezzel a gesztussal szeretnének távol tartani minket a falutól. Értésünkre adták, hogy abban az évben a termés gyenge volt, alig vannak tartalékaik, a lányaik pedig a városban szolgálnak. Bólogattam, annak jeléül, hogy elhiszem, amit mondanak, majd két veteránnal a nyomukba eredtem. A falu bejáratánál, ott, ahol a puszta útjai összefutnak, maga a pap várt, értetlen, félig nyitott szemmel pislogott ránk. Az útszéli keresztről kalimpált lefele, teste súlyos medallionként húzta Jézus nyakát, mintha azzal fenyegetné, hogy kitepi

öt szegeiből, és mindketten az út porába zuhannak. Az embereim kézbe kapták a fegyverüket, én is kivettem a pisztolyomat a tokjából, és óvatosan lépkedtünk a templom felé. Ajtaját hátratolták a falig, de ahhoz, hogy bejuthassak, át kellett ugranom a még füstölgő rakáson, amelyhez gyújtóként imakönyveket használtak. Később átmentünk a szemben levő udvarházba. A vidéket korábban uraló nemesek a gesztenyefán lógtak, egyazon magasságban szolgálkál. Visszavonulhattam volna, de láttam bajtársaim összeszorított ajkát, így szó nélkül folytattuk az előrenyomulást. Már a templom előtt a fülembe szüremkedett egy rezesbanda hangja, ezt követtük a kocsmáig. Meglepetésszerűen csaptunk le a Lenin-fiúkra, akik már az asztalok alá ejtették a puskáikat, és azzal voltak elfoglalva, hogy orrukát a boroskancsókba és a térdükön ülő lányok mellébe fúrják. Amikor megjelentünk, a lányok felugráltak, teljesen fegyvertelenül hagyva a katonákat. A kocsmárosné kipattant a pult mögül és a lábam elé omlott, azzal az eltökélt szándékkal, hogy a bakancaimat megcsókolja. Míg lenéztem rá, felcsattant mögöttem egy fegyver. Az egyik veteránom üdvözített egy bolsheviket, aki a puskája után nyúlt, kihasználva pillanatnyi figyelmetlenségemet. A többiket sorba állítottam, és elindítottam őket az állomás felé. Úgy terveztem, hogy a raktárba lesznek bezárva, míg továbbadhatom őket, hiszen nem vagyok én Isten, hogy ítélkezhesek fölöttük.

Ez az enyém! – rikoltotta a kocsmárosné, és kést döfött a katonai biztos hátába, aki azonnal elterült, és vérében fetrengett a földön. Fenyegetően emeltem felé a fegyveremet, de ő azt mondta, ez az ember ölte meg a férjemet, és aztán bedobta a keresztény szomszéd pajtájába, hogy a disznók egyék meg, mert hitelbe szolgálta ki a papot meg a jegyzőt, és az italt is megkeresztelte. Tessék, kóstolja meg maga is, fel van-e ez a bor vizezve?! A fegyveremet visszatettem a tokjába, és indulót rendeltem el, pedig láttam, hogy bajtársaim éhes pillantásokkal méregetik a boroskorsókat és a falhoz lapuló lányokat, akik már fel merték emelni a tekintetüket a földről.

**A vidéket korábban uraló nemesek a gesztenyefán lógtak, egyazon magasságban szolgálkál.**



Bajor Andor



Bencze Ferenc

A falu néma maradt, míg a foglyokkal az állomás felé vonultunk, de másnap annyi eleséggel láttak el, hogy jutott belőle a raktárba zártaknak is.

A falubeli látogatás után visszatértem az emeleten található irodámba, a valamikori állomásfőnök lakásába. A katonák a váróteremben rendezkedtek be, egy kis öntvénykályha köré fektették szalmával tömött matracukat. Az őszi esők beálltával a három veterán alig-alig dugta ki az orrát a peronra, főzéssel és kártyázással múltatták az időt. A másik kettő nagyjából velem egyidős lehetett. Nem jártak a fronton, ezért tisztelettel néztek a három öregre, és vállaltak mindenféle házimunkát. Bakancsot és krumplit pucoltak, vizet hordtak a kútról, járőröztek az állomás és a raktár körül, amelyből valamikor gabonával teli zsákokat pakoltak tehervagonokra. A raktárban most a foglyok laktak, és hemzsegték az utolsó gabonaszemekre vadászó egerek. Hetek teltek így el, anélkül, hogy bármit is megtudtunk volna arról, mikor váltanak fel. Egyesek közülünk arra a meggyőződésre jutottak, hogy már nem is váltanak fel. A Szegegy Budapest felé tartó vonatok áthaladtak az állomáson, érkezésüket a mozdony sípolásával jelezték, és mi a jelzésre kivonultunk a peronra, legalábbis eleinte. A veteránok hamar megunták ezt az úzust, már csak a fiatalok tartották be a szabályzatot, a büntetéstől félték, vagy azt gondolták, ezt jelenti katonának lenni. De ahogy teltek a napok, és az öregek mesélni kezdték a háború megélt borzalmait, az ifjancok feje egyre lennebb kókadtt, mélyebbre fúrták kezüket a zsebükben, és már nem is hasonlítottak azokra a pelyhedző állú kiskatonákra, akiket a hősök emlékművéhez vezényelnek, hogy vigyázzállásban, mint valami fáklyák bemutatassák a katonai tiszteletadást, hófehér kesztyűs kezükben golyó nélküli fegyvert szorongatva.

Ami engem illet, az ablak mögül integettem a vonat füttyülésére, de az ablakot már ki se nyitottam, és azonnal visszatértem dolgom végzéséhez, ami nem volt különösebben bonyolult, legfeljebb főztem még egy teát, és aztán még egyet, míg le nem csupasztottam a környékbeli hecserlibokrokat. Azután már csak forró vizet ittam. Állandóan fáztam, de takarékosan és félelemmel dobáltam a tűzre egy-egy darab fát, szűkös volt a tartalék. Már elfogyasztottuk az eresz alá felhalmozott fahasábokat, amikor egy reggelen végignézttem a távolba vesző kopasz mezőn, amelyet hó borított. Úgy festett, mint egy túlméretezett sülttestál, amely fölé a felhős égbolt inoxidcafédőként borul. Íme a magasztos magyar puszta, amelyet annyi

költő megénekelte, és amelyen most egy árva bokrot sem látni, hogy meg ne fagyjunk mi is, mint Napóleon katonái az orosz sztyeppén. És ekkor a szemembe ötlött egy rakás talpfa, amelyet a vasútvonal mellé tornyoztak fel. Nem tudtam eldönteni, hogy új talpfák-e, amelyeket azért készítettek elő, hogy megjavítsák a mostanit, vagy a régieket, amelyeket már lecseréltek. Mindenesetre abban reménykedtem, hogy eltűnésüket nem veszik észre, és mozgósítottam a fiúkat, hogy fűrészeljék fel akkora darabokra, amekkorákat a kályhába be tudunk tuszkolni. Félttem teljesen megtönni, nehogy felrobbanjon, a talpfákat ugyanis kreozottal itatták át, de így is gyorsan eldugult a kémény, és vaskos, bűdös füst lepte el a szobát, folyton szellőztetnem kellett. Hogy az időmet és a gondolataimat lefoglaljam, újraolvastam a jelzések szabályrendszeréről szóló szakkönyvet és más hasonló műveket, amelyeket a volt állomásfőnök könyvszekrényében találtam. Átlapoztam a polcon felejtett családi fényképalbumát: a képeken látható volt ő, a felesége, pár éves lánya, anyósa, apósa, egy csomó más rokon. Az állomásfőnök minden fotón díszegenruhában mutatkozott, mintha legalábbis abban született volna. Lehet, hogy a bajsza már az anyja hasában is megvolt. Láttam is magam előtt, ahogy büszkén fogadja az állomáson azt a szerelvényt, amelyen az Osztrák–Magyar Monarchia császára utazik, majd jelzést ad, hogy a vonat szabadon továbbhaladhat.

Ugyanebben a stílusban köszöntött tábornagyokat, vezérkari különítményeket és szarvasmarhákat. Talán nem tudta pontosan, hogy melyik vonat mit szállít, de abban biztos lehetett, hogy a katonák és a csorda nem személyvagonokban utazgatnak. Mindegyik szerelvényt köszöntötte tehát, noha katonás kiállítását időnként marhabőgés és birkabégetés kísérte. Annál nagyobb volt az öröme, amikor egy-egy teherszállító katonanótát hallott. Szerencsés utat, győzelmet! – kiáltotta olyankor, de a jókívánság olyan gyorsan foszlott szét a puszta tágasságában, mint a mozdony füstje.

Úgy döntöttem, hogy a foglyokkal a lehető legkevesebbet érintkezem. Arra szorítkoztam, hogy felvettem az adataikat, és elkészítettem a táblázatot, amelyet majd velük együtt átadhatok. Az a tény, hogy ketten a kilencből zsidó nevet viseltek, nem tett rám különösebb hatást. Akkoriban én is zsidó voltam, és lehettem volna a túlsó oldalon. Mint sokan mások, akik magyarabbnak érezték magukat a magyaroknál, és elfelejtették, hogy merre van a zsinagóga, vagy csak ünnepekkor látogatták megszokásból, vagy azért, mert egzotikusnak találták. Az imádságok nyelvéből egy ▶ 8.

7. vak hangot sem értettek, ami újfent a judaizmustól való eltávolodásukat bizonyította, és lesajnálták azokat, akik macskul ragaszkodtak a hagyományhoz. Az óhittől még inkább eltávolodtak azok, akik a kommunizmusra tértek át. Hogy mi vezette őket ehhez? Talán az a meggyőződés, hogy bárkivel egyenlő lehetsz, csak a társadalmi osztályokat és Istent kell eltörölni? De hiszen ez utópia! Míg világ a világ, létezni fognak a társadalmi osztályok. Például mit értél el azzal, hogy megölted a kocsmáros? Mindig szükség lesz egy kocsmárosra. Az adósfüzetet elégetheted, de majd új adósságokba keveredsz, és úgymint a májcirózisba pusztulsz bele. Persze csak akkor, ha sorsod könyvében az van megírva, hogy jó haláloed legyen. Hát ilyesmit nem tudtam volna garantálni a raktárba bezártaknak. A falusiak a látogatásunk után megháromszorozták a pálinkaadagunkat, de a foglyok az első éjszakán csak kútvizet kaptak, és üvöltözni kezdtek a szomjúságtól. Csak egy áthaladó mozdony hosszú tülkölése hallgattatta el őket.

Az a mozdonyfüty borotvával a kezemben kapott. Kitarítottam amellett, hogy minden reggel megborotválkozzam, ellentétben a veteránokkal, akik hosszú szakállat eresztettek, mint a lövészárkokban, és ellentétben az ifjoncokkal, akik az öregeket utánózták, holott még alig pelyhedzett az álluk. Folytattam volna a dolgomat, de meghallottam a fékek csikorgását. Vajon megjött a váltás? – gondoltam, és kipillantottam az ablakon. A peronon a katonáim gyülekeztek, és lenyűgözve bámulták a páncélozott vonatot. Acélhéja alól tűznyelvek csaptak ki, amelyek pár kilométeres körzetben mindent leégethettek volna a parancsnok egyetlen szemvillanására. Egy tűzérési kocsit nyitotta az utat, rajta a menetirányba állított 7 hüvelykes ágyú. Utána egy mozdony következett, és egy vasúti kocsi, amelynek az alsó szintje mindkét oldalon két-két Schwarzlose géppuskával, a felsőn pedig tíz-tíz puskanyílással volt feldíszítve. Ez után egy másik mozdony, illetve a hátvéd szerepét betöltő tűzérési kocsi következett. Így, ahogy az állomáson vesztegelve nézett végig rajta az ember, nem lehetett eldönteni, honnan jött, melyik irányba indul majd tovább a szerelvény. A gyalogsági vagonból egy kitüntetésekkkel telerakott tiszt szállt le, úgyhogy sietve futottam, hogy felsorakozzak az enyéim mellett. A parancsnok megvetéssel nézett végig rajtam. Csak ekkor jöttem rá, hogy a fél arcom borotvátlan, a szappantól fehér, vállamon pedig habos törülköző lóg.

Alázattal jelentem... – kezdem volna hozzá, de ő félbeszakított: Nincs mit jelentened. Törődj a magad dolgával – mondta. A háta mögött összegyűlt különítménnyel elindultak a falu felé. A vonat őrzését néhány testőrré bízták, akikkel sehogyan sem tudtam szóba elegyedni, mintha süketek és némák lettek volna. Amikor közeledni próbáltam, a mellemnek nyomták a szuronyt. Visszamentem hát a szobámba, hogy befejezzem a borotválkozást. Alig telt el egy óra, és úgy tűnt, fegyverropogást hallok. Kimentem az állomás elé, és addig hallgatóztam, míg a menetoszlop vissza nem tért a faluból. A tiszt mögött, összekötött kezekkel és a katonák ösztökélésére három paraszti ruhába öltözött ember bukdácsolt. Eltelt egy kis idő, míg az egyikben felismertem a volt állomásfőnököt. Lemondott a bajuszáról, és ugyanúgy öltözködött, mint bármelyik pusztai parasztember, vele volt a felesége és a lánya is. A pályaudvarra érve a parancsnok jó hangosan, hogy mindenki hallja, azt mondta:

– Ez az illető elmenekült a kötelesség elől, aztán amikor a Leniniúk eltűntek a faluból, elbújt, mint egy patkány. És meg is úszta volna, ha ezektől az ostobáktól függ, akikre az állomás őrzését bízták. De eljöttem én, hogy rendet csináljak, úgy, ahogy azt kell. Beismered, hogy elhagytad az állomáshelyedet, szabotőr?

– Alázattal jelentem, a minisztériumból átíratot kaptam, miszerint ezt a vasúti megállót felszámolták, engem pedig elbocsátanak az állásomból. Így hát hazamentem a falumba, hogy megműveljem a földemet.

– A kommunistákra hallgattál tehát.

– Jelentem, a főnökre hallgattam, aki egyszer egy ellenőrzés alatt az íróasztalomra vágta a vasúti menetrendet, az öklével megdöngette és azt mondta: Ez a mi Bibliánk! Én írom, az utas olvassa, maga

**Csak ekkor jöttem rá, hogy a fél arcom borotvátlan, a szappantól fehér, vállamon pedig habos törülköző lóg.**



Tóth Szűcs  
Ilona

pedig végrehajtja! De mi hasznunk immár, ha kivettek minket a Bibliából?

– Ha vasutas vagy, akkor kommunista is vagy. Hasonlóképpen a kurváid – mondta a parancsnok, majd elővette a pisztolyát, és halántékon lőtte az anyát meg a lányt. Tűzre velük, ezt a patkányt meg kötözték a sínekhez! – parancsolta.

Két katona átvonszolta a keresztgerendákon a volt állomásfőnököt, és kikötötték a sínek közé. A többiek a mozdony ajtajáig emelték a két nőt, a tűzserész begyúrta őket a kazánba, a tiszt kiadta a parancsot az indulásra. Az állomásfőnököt három darabba vágta a kigördülő páncélozott vonat, amely az enyészet szagát árasztotta magából.

Összegyűjtöttük a vasutas maradványait, és úgy döntöttünk, hogy a falu temetőjébe visszük, holott számára talán találóbb, számunkra pedig egyszerűbb lett volna, hogyha ott temetjük el az állomással szemben. Ha úgy cselekszünk, az áthaladó szerelvények ringatása és a gózsípok dala altatta volna, és csak akkor rezzenet volna össze, amikor a főnök valamilyen változást eszközöl a vasúti menetrend szentírásában.

Útra keltem hát öreg bakáimmal, akik a hátukon egy-egy vértől csöpögő postazsákot cipeltek. A faluba érkezvén, ahol abban reménykedtünk, hogy segítséget találunk, le kellett mondanunk minden reményről. A falu lakói szerteszét hevertek az udvarokon, a sikátorokban, a kocsmában, a templomban, ahol éppen leterítette őket a golyó. Sok pájeszos hullá, hívó zsidók holttesteinek feküdtek halomba rakva Jézus talpa és a pap talpa alatt, aki még mindig ott lógott az útkeresztelés fölött. Nem kevés nőnek volt a hasára hajtván a szoknyája, lábaik szétvetve. Kínlódtunk néhány napig, míg sikerült egy akkora gödröt kiásnunk, ami mindent elnyelhet. Nem tudtuk, hogy milyen jelet helyezünk föléjük, hiszen a gödörben keresztények és zsidók feküdtek összekeveredve. Végül egy kis táblára a halottak számát és az elhalálozás dátumát írtuk fel, azt szúrtuk a sír fölé. Mindenkit lelőttek. A parasztokat azért, mert már nem akarták a földesurak hatalmát, a zsidókat pedig azért, mert ők biztosan a szovjet–magyar köztársaságot támogatják, így tudta ezt a páncélozott vonat parancsnoka, maga Prónay Pál.

Amikor végre leváltottak, átadtuk az újonnan jötteknek a raktárba zárt foglyokat. Hogy mi lett a sorsuk, nem tudom. Sokat gondolkodtam azon, hogy ha sikerült volna rendesen jelentenem annak a tisztnek, akkor beérte volna az ő fejükkel. Ennek a terhét a lelkeimen viselném ugyan, de megmenthettem volna az egész falut. Más különben nem vagyok erről teljesen meggyőződve. Prónay étvágyát látva arra gondolok, hogy a bolsevikok csak előételként szolgáltak volna, ahogy anyósom mondaná. Ami csak arra jó, hogy felcsigázza az ínyedet a főfogás és a desszert előtt, de anélkül, hogy ezeket helyettesíteni tudná. Sohasem fogom megtudni, mi lett volna, ha. Így nem maradt más, mint örökké őrlődni emiatt.

**MÁRTON EVELIN fordítása**

# Maradtam tükör-emlék

„Ami a legjobb bennünk, az úgyis mindig  
kimondatlan marad, önnön mélyében pihen,  
mint a gyöngy a tenger fenekén.”

(Friedrich Hölderlin: *Hüperiön*)

égi fény  
csillagpor lehettem volna  
rég

szívedben béke remegő pipacs  
feltámadás fényes  
ég

verejtéktől ragadt vén rög alatt  
fekszem a földön  
hanyatt

hogy régen partra vetődtem vagy  
csak kidobtak akár egy  
halat

meg nem tudhatom  
én – a tarka üledék öntudat  
falat

szerelem hirdetem – adni szép új reményt  
így lettem s maradtam tükör-emlék  
alak

régi-új oltáron tiszta szikra köztes ék.

# Elkísért zuhanások

„...csak néhány víztároló medencénk van, azok is üresek,  
visszhang riad bennük s hozzájuk imádkozunk.  
Halott hang, kongó, mint a magányunk  
mint a szerelmünk vagy mint a testünk.”

(Jorgosz Szeferisz)

négy ki- és bejárata van a városnak  
jó lenne tudni – kik egyre gyakrabban  
elmenni kényszerültek vagy csak menekülnek  
hol és melyiken távoztak

vers született ennek idejét megjelölve  
a költő kissé pironkodva a kérdezőknek azt mondta  
nem sokra emlékszik akkoriban éppen semmire nem gondolt  
kérdézzék az ottlakókat – azóta mind erről dalolnak

jól meggondolva a történeteket  
csoda-e ha később ő is egyszerűen csak úgy megvadult  
és különös örömmel vette tudomásul  
abban a pillanatban a sötétség előtte is meghajol

négy ki- és bejárata van a városnak  
jó lenne tudni – kik egyre gyakrabban  
elmenni kényszerültek vagy csak menekülnek  
hol és melyiken távoznak –

és ami a legfontosabb  
rólunk miféle hírt visznek ki a világnak

# Közös stáció

a 65 éves Visky Andrásnak

Hatvanötnél megáll az óra,  
s megáll az ész: hogy elrepült!  
Térhetnénk végső nyugovóra,  
mert jó kezekbe nem került

eddig a földi sors-agyag,  
amelyet átgúrtak sokan,  
de formátlanná bomlanak  
alatta nemlét-boldogan

a szerepükért reszkető  
kiosztatlan játékosok,  
mielőtt gyöngyház-szemfedő  
és földkéreg-páncélozott

szép jelmezük felölténék,  
mely testemlékből alakult...  
Bárcsak jó végszót írna még  
egy Mindenható dramaturg!

# A filozófus felszabadítása

Két részeg yacht dülöngél befelé,  
szezonzég, döbönt sirályok a stégen,  
már megint ködfoltos lett a város,  
már megint hagyod, hogy ez történjen,

hogyan a szorongás szürke réme  
vonyítson újabb testre várva,  
amíg bezárul minden ablak,  
és magába roskad Koppenhága.

kalimera kalimera  
menj le Délre  
kalimera kalimera  
buzuki szól  
kalimera kalimera  
nő vár ott és  
kalimera kalimera  
mazsolabor

érezd hogy élsz  
érezd hogy vagy  
Vagy-vagy

**kalimera kalimera  
mazsolabor**

# Őseink kertje, Erdély

(Folytatás előző lapszámunkból)

A települések mint emléknymok vezetnek az elbeszélőt, ő pedig, mint aki útikalauzt tart a kezében, az olvasót. A temességi, anyja mesélte kevéske történet „hősei” könyvek, folyóiratok, hogy születe Trianon után „imádott hazájáról mindent megtanuljon” belőlük. Matyi kutya elevenedik meg meg a Temeshez közeli szolgálati lakás körül, Temesságon, ahol az apa helyettesítő állomásfőnök. Innen Tergovára kell költözniük, románok közé, földes szobába, lakásadók pásztor parasztok; kedvence lesz a puliszka – „legvilágosabb emlék” egy kisgyermek elbújva meglesett születése; nem felejtette el, hogy eljövételükkor ő már értett románul, édesanyja nyelvtudása ellenben egyetlen szóval sem gyarapodott. A település két római kori emléket éppúgy érdemesnek találja megemlíteni, mint következő állomáshelyük, a Balkánt és Kelet-Európát a Temes és a Cserna folyója által összekötő és elválasztó Porta Orientalis, azaz a Keleti Kapu esetében, hogy itt épült Európa egyik leghosszabb alagútja, amelyik egészen a Vaskapuig vezet le. Tudatja: ennek közelében egy dunai híd megépítésére Traian császár már 99-ben kiadta a parancsot. Harci legenda az ellenfelé, a dákok királyáé, Decebalé: itt dőlt kardjába, hogy ne essen a rómaiak fogságába. Szép élmények idézője a hely, közelében van Orsova a Széchenyi-emléktáblával és Herkulesfürdő is, ahová kirándultak, s ami másutt, máskor ritkán esett meg, apja hegedült, a *Herkulesfürdői emléket* játszotta. Az élmények másik köre a személyiségpszichológia szerint inkább a szocializálódás, és nem a neveltetés körébe tartozik. Ide, amit „soha az életben” nem felejt el, a karácsony előtti regölést, dörömböléssel, lánccsörgéssel. És ide, hogy szolgálati lakásuk udvarát egyszer csak ellepték a farkasok, úgy kellett rájuk löni, hogy elriasszák őket.

A Portáról is költözniük kellett – a karánsebesi évek következtek. Anyai sóhaj, apai tehetetlenség és gyermeki ítélet: „Ezentúl

sem leszel velünk soha, mert dobálni fognak állomásról állomásra. Így is lett, mindvégig.” Vasúti házak, szolgálati lakás, friss ismerősök, szomszédolás, társasági élet, pletykák – apja mosolygása, bajszos simogatása hűtlensége gyanújakor. Anyja, a sportoló, aki úszik és turulozik a fél méternél hosszabb nyélre erősített tányérszerű koronggal, turulütővel, míg gyanússá nem lesz, akár a műkedvelő szintársulatával, a „sovíniszta propaganda” fészkeivel. Ő pedig? – magyar iskola nincs, románba jár, tanítónője az Erdély megszerzéséért folytatott román mozgalom aktivistája, kitűnően tud magyarul, de sosem hajlandó így beszélni. Bezzeg a tanítványa, Nóra úgy beszél románul, hogy május 10-én, Ó-Románia Erdéllyel való egyesülésének évfordulóján ő az ünnep szavalója. S ő – megint, új lakhelyükön, Gyertyámoson, harmadik elemista korában a sváb iskolában is, ezért kapja az Ungarischer Papagei gúnynevet, magyarnak tartják, ezért a lány társai nem veszik be maguk közé. Egyébként is élete, életük egyik mélypontja ez, senkihez sem fűzi őket „a legcsekélyebb emberi kapcsolat” sem. Apja távolabbi helyeken helyettesít, ritkán járhat haza, anyja előbb kikeresgerli magát – „Földönfutók vagyunk, se istenünk, se hazánk” –, majd döbbenetes lépésre szánja el magát-magukat, miután a kérdésére, akar-e vele együtt meghalni, lánya gyors válasza: akarok! Sok-sok orvosság, egy napig is alszanak tán, mikor a bátyja, Pityu Pestről jövet a dörömbölésével fel nem ébreszti őket. Megmenekülésük után – egy fejezetcím állítja – következtek a „végállomások”, s hozzájuk – szintén a cím szerint – az „álom az »ősi« házban”. „Elég, ha Lieblingről és Bázisáról számolok el magammal ebből a koromból” – magát nyugtathatja így, mintha elszámolnivalója volna, de az olvasót is kérheti, az eddigi élmények, események alapján készítsen számadást az elbeszélte kisiskoláskoráról. Ami után, ahogy ezt a bánati peres nyitány előrevetítette, a „gimnáziumba iratkozás ideje” jött el – s itt, kivételesen, az időpontot is megjelölte: 1930 szeptemberében, azaz tízéves korában.



Nicolae Băndărașu

Elszámolás: Liebling, német, „sőt sváb falu” élménye, hogy a sváb katolikus papokba erős magyarellenes érzések szorultak, némelyikükben ezek már „gyűlölségnek” látszottak. Ugyanakkor itt jegyzi meg, a hitoktatójától, egy életre szólóan, a jellemét meghatározóan Aquinói Szent Tamás tanítását: „okosság a választásban, igazságosság az osztásban, erő a türebben és mértéktartás a dolgok használatában”. Bázias: ahol a nagy magyar síkság déli sarka s a Déli-Kárpátok hegyvidéke meg a Duna találkozik, s ahol kezdődik a folyó óriás szorosa. Szerette ott, emlegeti a szemlélődő „unalmas” életet. A mély, tiszta víz világának elevenségét, mozgását, a halászok mesterfogásait. Ám ide kötődik apja legszomorúbb emléke: el kell temetnie magában „felmenői múltját-jelenét”, mert ősi házukat Ó-Moldova egész területével együtt „örökre víz alá ítélik” a Vaskapu erőműépítése miatt.

1930 őszén egy időre legalább megvolt a remény, hogy véget vetnek a vidéki állomásokon töltött „nomád vasutas életnek”. Temesség és Teregov, román nevén a Poarta Orientală, és magyaron Karánsebes, Gyertyámos és Liebling meg Bázias, e csupa-csupa bántási település után a régió központját, Temesvárt választják lakhelyül. Az apa nem kerül mindjárt a központi vasúttállomásra, vállalja, miután „rejtélyes” barátja, a hol román, hol magyar néven hivatalnok Emeric Sandru, Sándor Imre „elintézte”, hogy ide-oda helyettesítésekre vezényeljék. Lakást egy nyomortelep közelében bérelnek – Nóra innen jár be a város egyik „legelőkelőbb” iskolájába, a Carmen Silvába. Azért éppen ide, mert eltökélt volt az anyai akarat: egyetemet kell végeznie, ahhoz pedig kifogástalanul kell tudnia az állam nyelvét. Ment minden a maga rendjén, mi több, Stürmer János főnökhelyettes lett a városi vasúttállomáson, miközben fel-felbukkant – ismét fejezetcím – a „román nagypolitika peremén” is, az éppen a kormány Kisebbségi Hivatalában dolgozó Sandru-Sándor a bánáti németek helyzetéről tőle kért szakvéleményt. Három év elteltével rosszabbodott, sőt koplalásig rosszra fordult a helyzetük – anyja hazaárulási perének ódiáját az apjára terheltek, öneki pedig távoznia kellett a Carmen Silvából. Igaz, a magyar gimnáziumba, ám onnan épp akkor menesztették a magyar tanárokat, hogy Regátból olyanokat hozzanak helyettük, akik „egy mukkot sem tudtak magyarul”. Ezután egy évet Aradon tanult, az olcsó bentlakás miatt a görögkeleti püspökség intézetében – társai „jóvoltából” kamasz szerelmek, udvarlások és vágyakozások, hódítások és bánatok beavatottja lett, ő maga itt is a faji, nyelvi kiközösítéstől, megbélyegzéstől szenvedett. El kellett viselnie, hogy megintik a barátnőjét, „egy tiszta fajú román lány nem viselhet magyar nevet”, őt pedig a vezetékneve miatt figyelmeztették, azt, hogy „anyanyelve magyar, át kell javítani németre”, a keresztnévét pedig Eleonórára.

A „bánáti per” után újra a nomád vasutas életet kellett élniük, a biztos, nyugodt otthon hiányával. Az édesapát előbb felfüggesztették beosztásából, félfizetést kapott, majd forgalmistává kisebbítve a Temesvölgyének hívott Válișoara lett a szolgálati helye, lakásuk pedig egy parasztcsárda üres terme. Ekkortól az érettségig, illetve a bukaresti egyetemi hallgatói koráig az elbeszélő jóformán csak az iskolai szüneteket tölti „otthon”, különböző helyeken tanul. Temesváron marad egy ideig, elköltözésük után is, kvartélyban lakik, aztán, amikor Dobrudzsa mocsaras vidékére, Medzsidiába kerülnek, ahol apja – „lejjebb már nem süllyedhettünk” – jegypénztáros lett,

egy gabonarakár elkerített irodahelyiségében húzva meg magukat, ő Konstanca kereskedelmi líceumába jár. Az egykori Tomiban, Ovidius száműzetése helyszínén választhat, bentlakó lesz vagy naponta vonatozik, az internátust választja. Túl az immár megszokott durvaságokon, a magyar volta miatt elszenvedett sérelmeken – a Mi-atyánkot hittanórán magyarul mondaná, mire a pap: „Azt a nyelvet nem ismerjük!” –, sok-sok, félelemre okot adó esemény tehetetlen szereplője. Ami végigkíséri élete eme szakaszán: még Válișoarán akaratlan szemtanúja lesz egy gyilkossággal végződő rablásnak, amikor a falu csendőr őrmestere kifosztja a Thonet gyár pénztársát – „nem láttál semmit!”, parancsolnak rá, nehogy tanúskodjék, a „sötét arcú csendőregyén” azonban félve a lelepleződéstől, s nem szűnik meg „ólálkodni” a lakóhelyük körül, bárhol élnek. Szüleivel együtt tehetetlenül veszi tudomásul azt is, hogy azt a helyet, ahol Dobrudzsán laknak, Halálháznak nevezik, „mind meghalt”, aki idegen odakerült. Maláriások lesznek, menekülnek a szúnyogok, mérges kígyók, igaz, a szebbnél szebb vízi madarak birodalmából is – Munténiában kötnek ki, a Baragán közepén, az apa Armășești-ben lesz forgalmista. Ő ritkán jár haza, vizsgálóra s az érettségire készül.

S az első személyű emlékezés inntól a fejlődésregények nélkülözhetetlen epikai eleméhez, az összegzéshez fordul. Egy érett ifjú vonja le neveltetése tanulságait. A numerus valahicis, numerus nullus kormányprogramja, a Vorbiți românește! (Beszéljen románul!) fölerősítő sovíniszta propagandája idején a magatartásával mutatna példát a testvériségre, a megértésre. Érettségén az „ősromán történelem, amit dákoromán elméletnek is neveznek”, a tétel – csillagos jelest kap a feleletére. Nem képmutató módon fejtegeti – hasonlóan, mint maturandus „rokona”, Ignác Rózsa *Anyanyelve magyar* című regényének Kovács Ilonája Moldováról beszélve – az ősrómán történelem, a dákoromán elmélet „egyszerű”, „meggyőző és szép” voltát. „Legjobb példa arra, hogy a mítoszok, történelmi hipotézisek és mondák, mesék nagyobb lelkiert adhatnak egy népnek, mint a legtárgyilagosabb tény történet. Egy nép, hogy öntudatát erősítse, nem is kíván tudományos bizonyítékokat.” Csillagos kitűnő lesz az érdemjegye, s társai (igaz, nincs közöttük magyar) nem közösítik ki (mint Kovács Ilonával történik). A felnőttkorba lépő lány számvetése nem lehet őszinte és teljes a másik nemhez kötő – ez is fejezetcím – „vonzalmak és riadalmak” felelevenítése nélkül. Szigorú önelemzése pszichológusra, az érzelmek elméletének búvárlójára vall. Azt tartja jellemzőnek, hogy serdülő lánysága óta, mióta tudatosult benne, lelkében „a két nem végzetesen kényszerű egymásrautaltsága”. Ennek folyományaként „az elkerülendő tévedésekkel egyidejűleg, sőt talán egymás mellett inkább, feltámadt, egymás mellett élt, keletkezett valami büntudatféle (s éppen a vétek elkerülése pillanatában), vajon nem bántom-e meg a felém közelődő végzetesen elutasítással, s másfelől: nem követek-e (nem követünk-e) végzetes mulasztást az egymásra találás mellőzésével”. Két feléje közelődő – utóbb is csodálkozva, „mennyire különböző két emléktartomány” – néven is nevez, egy kiskamaszt, aki rajongásában megszólítani sem merte, s egy hidépítő mérnököt, kibén érezte – kissé biedermeieresen fogalmazva – a „tartósabban irántam táplált szándékot”, leplezetten hozzátéve: „bár bennem is megvoltak már jelei”.

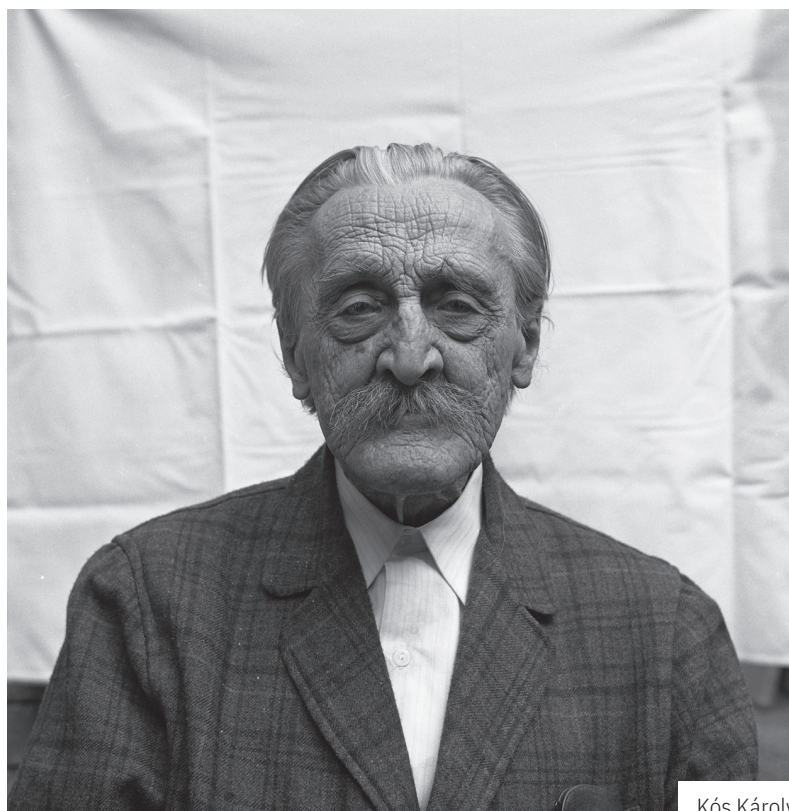
Mindennél nagyobb gondja volt, hogy bekerüljön az egyetemre – a közgazdasági szakra, Bukarestben –, „jövömet nem holmi házasságban latolgattam”, összegez. Pedig cselédkönyves orvosoktól kórházigazgatókig többen udvarolgtak neki, felváltva, kitartóan, sőt, az anyja férjhez is adná egy jómódú, előkelő román családból való főiskolai tanárhoz, akit ő is „egyre jobban” megkedvel. És mégis, talán mert az egyetemen azt tapasztalja, hogy a társadalmi, világnézeti, vallási, nemzetiségi különbség még jobban elválasztja egymástól az embereket, mint kívül az állampolgárokat, szemben a szülői akarattal, „leány akartam maradni”. Mintha a nemi önazonossága segítette volna a nemzeti identitása megőrzését. Az emlékező helyzetéből visszatekintve, vagyis a tegnapi tapasztalati énjét az elbeszélő jelen időbelivel szembeállítva sem látja másképp, mert a román kultúra és szellem megismerése által erről győződött meg, hogy a magyaroknak „a románok őszintén soha nem nyújthatnak baráti jobbot”. A második bécsi döntés még inkább szembeállította a két népet vagy inkább államot: a magyarok a történelmi Magyarországot akarták, a románok jelszava pedig a „nici” ▶ 12.

**Szerette ott, emlegeti a szemlélődő „unalmas” életet. A mély, tiszta víz világának elevenségét, mozgását, a halászok mesterfogásait.**

► 11. o brazdă”, vagyis „egy barázdát sem”, és az „előre a Tiszáig!”. Arra döbben rá, hangsúlyozza, hogy az ember számára a legfontosabb a lélek és a test szabadsága – annak lenni, ami jólesik. „Sejtjeimben éreztem oravica nagyanyám elárvult magyarságát, a martonosi őseim földből sarjadzó paraszti magyarságát, székely őseim fenyőillatot idéző magyarságát... átöleltem általuk az egész történelmi Magyarországot, az egész Kárpát-medencét...” – szól emelkedetten, hitvallóan. Rögeszméjükről, a „hazatérésről” – hogy magyar földre érve elfeledkezzenek a haza földjének csokolásáról. Mert a vonatról leszállva fertőtlenítő helyiségbe küldik őket, tetvet keresnek rajtuk – „hogyan meghatott édes könnyeink a megbánottság könnyeivé keseredjenek”.

A regény fogadtatástörténetében a legerősebb kifogás a hitvallást érte. Az „elbeszélés itt retorikává üresedik”, vélekedett Cseres pályának legszorgalmasabb követője, legalaposabb ismerője is (Bodnár, 1990, 87.), azt hiányolva, ami pedig az emlékezés tanulságlevonó zárlatában igen erős nyomatékot kap, az elbeszélő lelki és tudati alakulástörténete tartalmi összességét. Másvalaki szerint „szólamként hatnak” a leány „fellobbanó magyarságtudatának” mondatai (Bundula, 1991, 45.) – mintha a hazaszeretet megvallásához az értekező stílus illenék inkább, semmint az érzések áradását, fellobbanását kifejező. E vállalással, az önazonosság kinyilvánításának akaratával függ össze, amire szinte mindegyik kritika kitért: az énelbeszélő konfesszionális kitarulkozásait követő, „távolságtartó leírások”, politikatörténeti hírek, összefoglalások szerepe, kapcsolódása, arányossága. Többek szerint „szervetlen” ez az „egymásmellettség”, ellentétben a *Foksányi szoros*, illetve a sűrűn hivatkozott *Vízaknai csaták* epikai eljárás módjával (Alexa, 1999, 51.), úgymond hiányzik a történelmi dokumentumok felhasználásának „regényi indítéka” (Bodnár, 1990, 87.). Hogy nem szövődnek be a regény világába a nagy események, hanem narratív formában közli őket a személytelen elbeszélő, ez nem okoz ugyan gondot, ám ezáltal „epizódfüzér születik” – veti fel másvalaki (Gróh, 1991, 64.). Ezen a vonalon haladva az „ősök” sorsáig visszanyúló emlékezések és az ezeket követő, a „családtörténetet politika- és társadalomtörténeti dimenzióba” emelő „makro- és mikrotörténeti epizódok” mint egy szerkezetét és elbeszélés módját tekintve is „rendkívül korszerű” szöveg sajátosságaiként tűnnek fel (Rózsafalvi, 2016, 300.). A két, egymást váltogató „szövegtípus” szerkezetében a történeti tények ismertetése segít a családtörténet „emberi emlékezeten túlfutó szálai megértésében” is (Tarjányi, 1990, aug. 8.). Az elbeszélő elemek és a történelmi tényanyagok adagolásáról, a dokumentarista vágástechnika funkciójáról szóló egyik elemzés azt emeli ki, hogy az író azért szánhat itt még a *Vízaknai csaták*énál is nagyobb szerepet a dokumentatív közléseknek, mert efelé visz „a regény struktúrájának alapelve: a naplójelleggel bíró éneletrajzi vallomás, emlékidézés, oknyomozás”. A tényanyag „illusztrálja a család sorsának általános tanulságait, s a család sorsa, amely szemlélteti a tényanyagot egy egyedi esettanulmánnyal” (Vasy, 1990, aug. 11.).

A *Vízaknai csaták*ra azért is hivatkoztak néhányan, mert fikció és ténytársulás kapcsolódásán és arányain túl lényeges szemléleti különbségnek tartották, hogy itt a Moldován család tagjai történelmi szereplők, az *Őseink kertje, Erdély* világát pedig a legfeljebb a történelem pereméig jutott emberek népesítik be. Különös, hogy e szerepvállalás dolgában eltekintettek attól, hogy a regényidőnek ugyanabban a szakaszában, amely Stürmer Nóra születése és felnötte válása, azaz 1920 és 1940 közé esik, a valóban rangos és tekintélyes Gheorghe Moldovan, alias Moldován György lassan aggyastyánkorba lépve kiszorult-kivonult a politikai életből, nyolcvan-kilencven évesen rögeszméjével, Erdély autonómiája hirdetésével végképp magára maradt. A hozzá eljuttatott hírek, dokumentumok inkább az idő pusztá kitöltésére valók, semmint a cselekvésre buzdító tájékozódást szolgálnak. Vagyis ugyanúgy „az élet defenzívába szorulását” jelzik, az életkor hozta „alkalmazkodás” kényszerét, mint a „legkevésbé aktív személyiség”, a fiatal lány főhőssé választása (Gróh, 1991, 63.). A két regény párhuzamba állítása – túl a kimetszett húszévesnyi elbeszélő cselekményidőn és a dokumentumok óhatatlanul azonos társadalmi-politikai eseményeken és ezek vezéralakjain – kínál még egy hasonlóságot: a bánáti per fővádlottja, Nicolae Renoiu kísértetiesen úgy védekezik, úgy vall, mint Gheorghe-György vallott, amikor számonkérték nemzeti hovatartozását. „Megvizsgáltam lelkiismeretemet” – mondja a kapitány, magyar környezetben kezdett iskoláira és katonai pályájára utalva s aztán arra, hogy barátai magyarok; „lelkem fele magyar”, folytatja, „de a szívem s vérem román is. Nem tudok, s nem is akarok különbséget tenni a két ország érdeke között. Egyik hazámnak sem akartam ártni”. „Egyik hazámnak sem!” – kiáltja, s zokogva térdre esik. A jelenet színpadiassága nem tűnt fel a kritikusoknak, pedig hatáskeltésben felülmúlja talán a hittevő narrátor szövegét.



Kós Károly

Amiben az elemzők már-már közös nevezőre jutottak, az a műfaj dolga. Elfogadott tétel, hogy a „végzetszerű történelem” köré fonódik a mű „mint történeti regény és mint családregegy” is (Tarjányi, 1990, aug. 8.). Az utóbbi megnevezést árnyalja az, aki szerint „egy család alkonya” a regény, hozzátéve, „ilyen alkonyodás-történetekkel van teleírva szinte minden trianoni család életrajza” (Vasy, 1990, aug. 11.). A fogalmazás finom: nem hanyatlástörténetet emleget, noha ebben – az elbeszélő sorsát tekintve – benne foglaltatna egy fejlődés- vagy karriertörténet is. Önéletrajzi vallomás; emlékidézés; „a történeti és a családregegy metszéspontján” elhelyezkedő alkotás (Bundula, 1991, 45.) – az egyetértésről tanúskodó megjegyzések utóbb egy eddig a tárgyalás keretén kívül rekedt műfaji megnevezés használatát latolgathatnák: a kulcsregényét. Erre bátoríthat az író lányával folytatott beszélgetés (Takács, 2015, 5–6.), amely során Cseres Judit egyrészt határozottan állítja, hogy az *Őseink kertje, Erdély* „minden lényeges szereplője valóságos személy, a saját nevén vesz részt a cselekményben”, így Stürmer Nóra is, az ő édesanyja, aki az apja névváltoztatási kérelmét követően kapta az Ülkey vezetéknévét. „A valóságban és a regényben is domináns személy a nagymamám, Márton Pihe Gizella” – állítja határozottan az unoka, részletezve a regény születésének körülményeit. Nagy beszélgetések előzték meg, családja története „folyamatos emlékezés, latolgatás tárgya volt”, édesapja, miután megkapta „a maga emlékhalmaz-adagját”, az édesanyját „terápiába fogta”. Rávette a dokumentumok rendszerezésére, régi naplói olvasására, az olvasottak emlékeivel történő kiegészítésére, aztán a könyvtárakban, levéltárakban való ellenőrzésére. „Édesanyám megtanult kutatóként dolgozni, s olyan »anyagot« állított elő, amiből édesapám megírta a regényt, olykor szó szerint felhasználva a kapott szöveget” – a legilletékesebbek egyike, a szerző lánya árulja el a „kulcs” használatának titkát. Ettől még a regény jellemzője marad – Genette fogalmával élve – a „feltételes fikcionalitás”, azaz hogy az elbeszélést az olvasók egy része igaz tényként értelmezi, a másik része viszont pusztá fikcióként. Aki olvasta Cseres Judit szavait, az első csoportba tartozhat, a másikba pedig az, aki „csupán” Cseres Tibor regényét olvassa. S tán elfogadja majd: az *Őseink kertje, Erdély* tisztelgő családtörténeti kulcsregény.

Bodnár György: Elvadult tündérkert. *Új Írás*, 1990/9.

Bandula István: *Őseink kertje, Erdély. Kritika*, 1991/2.

Alexa Károly: A mítosz realitása. *Kortárs*, 1990/12. In uó: *A szerecsen komornik*. Bp., Kortárs, 1999.

Gróh Gáspár: *Őseink kertje, Erdély. Alföld*, 1991/7.

Rózsafalvi Zsuzsanna: Individuum – kollektívum – hatalom. In *Hatalmi diskurzusok*. Szerk. Bíró Csilla, Visy Beatrix. Bp., Gondolat, 2016.

Tarjányi Eszter: *Őseink kertje, Erdély. Hítel*, 1990, aug. 8.

Vasy Géza: Beilleszkedni vagy menekülni. *Népszava*, 1990, aug. 11.

Takács Géza: Cseres Judit pszichológussal, Cseres Tibor lányával édesapjáról, saját gyerek- és diákéveiről, munkájáról. *Új Pedagógiai Szemle*, 2015/5–6.

WERNER NIKOLETT

## Párduc-átirat

Belső-külső-belső-külső  
rúd körül szédül a test.  
Ereje teljében elájul.

Belső-külső-belső-külső  
egyik láb a másik után.  
Fizikai teljében fárad.

Belső-külső-belső-külső  
karok feszesen fognak.  
Szellemi teljében kimerül.

Belső-külső-belső-külső  
minden izom szorításban.  
Szépsége teljében fakul.

Belső-külső-belső-külső  
spicc, pipa, lábak feszesen.  
Tartása teljében összeomlik.

Belső-külső-belső-külső  
ciklikusan, tempósan.  
Ember volt teljében, életé.

## My Land

Vági Bencéhez

Így megtanított az alázatra.  
Nem árulok el titkot – mondta.  
Artisták, balettosok lépnek be.  
Kéz a kézhez, fej a fejhez,  
rosszkor érkező tapsvihar,  
megfeszített, kitartott öröm.  
Az emberi testnél nincs szebb!  
Ezt azok tudják, akik használják.  
Erre teremtette, igen, a nőit is.  
Odaadás alkalmas pillanatban,  
amikor közel az esés, elhiszed.  
És akkor a fegyelem megtart.  
Élettel játszik, színpadra rendez.

**Belső-külső-belső-külső  
spicc, pipa, lábak feszesen.  
Tartása teljében összeomlik.**



Incze János Dész

# Kamasz-ima

Az üresség előtt gondoltam,  
ami csordultig van, nem apad.  
Rosszul hittem, pesti anyám  
Babitsot idézett: illúzióval  
kevesebb, tapasztalattal több.  
A fiatal lány meg csak vitázott,  
kavicsot dobott rá, összeveszték,  
ez adott új erőt a szeretetnek.  
Igen, kimondott minden sérelmet,  
a corpushoz vágta: nesze neked,  
semmi vagy! – két nap mantrázta.  
A harmadikon egy padon hallotta:  
vitatkozz csak vele, tudod, mit,  
bátran! Ő még ezt is szomjazza.

# Szeptemberi Hërka

Megfordítja a lapot,  
és kockás füzetbe  
illő kört ír, karikát!  
Hogy ezt is levette.  
Szinte üres hátizsák,  
felszabadult vállak,  
indulni akaró lábak.  
Szenvedő szerkezet.  
Érthető érthetetlen,  
mert a fájdalomról,  
vagy így, vagy úgy,  
mind hallottunk  
ezt-azt-ezt-azt-ezt.

# Kapualjban álló Hërka

Pontosan egy éve koppant gyűrű a térkőn.  
Én hajítottam, te nyúltál utána. Tévedés.  
Egyszer ez szakít, máskor az. Sorminta.  
És akkor elkezdenek felkavarni az illatok.  
Szent közömbösségből megtartó közömbösség.  
Üvölteni, hogy azt hiszik, nőnek könnyebb.  
Sosem volt ilyen nehéz beírni négy számot.

# Hërka gyerekkoráról

És kiderül: a tűztől nem pisil be  
éjszaka senki; és kiderül: magtól  
nem nő pici dinnye a hasban.  
Gyereklélek, csalódás, illúzió, hit.  
Apró szívet tépázó felismerések,  
utánuk nem akarunk hátranézni,  
vagyunk vissza néhány lépéssel.  
Mástól folynak a könnyek,  
mástól szorul ökölbe a gyomor.  
Mennyire vártuk, hogy felnőjünk,  
erre mindennél jobban szeretnénk  
kicsik maradni, csak egy napra.  
Utoljára, boldog tudatlanságban  
szeretni a felismert rosszat.

# Hërka és a végkimerülés

Mókuskerekem Dalí tervezte,  
fejemben dodekafónikus hangok,  
cipőmet Elon Musk tervezte,  
hajamat angyalok fonják,  
ruhámat gyurgyalagok szövik.

# Hërka vár

Mindentől megkülönböztethető.  
Megállóban felejtett gondolattól,  
ott hagyott pulóver kereséstől,  
lemondott rémálomfejtésről,  
fodrásznál elejtett szavaktól,  
homokozóba ásott vödörktől.  
Mégis mindennel azonos.  
Ökölbe szorított vizsgákkal,  
ölelés alá bújtatott nemmel,  
sétának álcázott faggatással,  
szőnyeg alatti konfliktussal,  
rózsaszínre festett végekkel,  
áltató „minden jobb lesz”-szel.

# Ez nem szerelmes vers

A nem mindig kihúzható,  
vagy át – ízlés dolga.  
Az igen nem helyettesíthető,  
legalábbis nem mindenhol.  
Negatív verset nem írunk,  
szerelemről pláne nem!  
Arról írjunk szépen,  
keszekuszát szóközökkel.  
De nem írhatunk rosszat  
nem igazi dolgokról.

# Hirtelen

Hirtelen türelmetlenül akarok  
minden sort nyomtatásban,  
összes ölelést szorításban.  
Szerencsétlen végrím.  
Ijesztő nagysággal várok  
valami irigy kicsinyességre.  
Így van ez minden nőben,  
kódolt kérdés, érti, aki érti.

**És kiderül: a tűztől nem pisil be  
éjszaka senki; és kiderül: magtól  
nem nő pici dinnye a hasban.**

DÉNES GERGŐ

# Betegek

Hans magára maradt. Először a barátnője hagyta ott, mert nem tudta elviselni, hogy sose mehettek ki a városba. Később a barátok is eltűnedeztek, miután Hans kitiltotta őket a lakásból, javasolva, hogy csak online érintkezzenek. Végül pedig a szomszéd utcában lakó öccse sem hozta már a bevásárlást; azt mondta, ha Hans annyira retteg, akkor inkább a futárokat ugráltassa.

Hans csak a vállát vonogatta. Amúgy is szeretett egyedül lenni, ezekben az időkben meg aztán különösen. Német szerzőket olvasott, és hosszú posztokat írt arról, hogy ki mivel tartozik a közösségnek. Az olyan kommentekre, melyek szerint túlgondolja a dolgot, mindig azt válaszolta, majd meglátjuk, ki nevet a végén.

Aztán elkapta a vírust. Nem voltak erős tünetei, egy hét alatt kiheverte az egészet. Közben persze sok jókívánságot kapott a Facebookon, és az öccse is megkérdezte, segítsen-e valamiben. Hans mindenkinek megírta, köszöni szépen, egy kicsit ugyan erőtlen még, de semmi szükség rá, hogy meglátogassák.

Pár nappal azután, hogy telefonon keresztül gyógyulnak minősítették, megérkezett az igazolvány is. A barátok örültek, hogy most már végre Hans is velük tarthat a moziba, a színházba, a múzeumba, vagy épp csak a közeli bárba. De ő nemet mondott. A többiek értetlenül kérdezték, mitől tart, hiszen már túlesett rajta. Hans erre rosszállóan magyarázni kezdte a példamutató magatartás fontosságát az ilyen helyzetekben, majd mikor látta, hogy ezzel nem győzött meg senkit, hozzátette, különben is gyengének érzi a tüdejét.

Hans naphosszat egyedül volt, de nem bánta. Újra nekifogott a versírásnak. Kitalált egy alteregót, egy remetét, aki egy szűk cellában él; az ő szemén keresztül próbálta megmutatni a magányt, a vágyak és a kötelesség harcát, a kívül és a belül ellentétét. Sokat írt, és nem is rosszul. A szerkesztő, akinek elküldte a verseket, szinte azonnal válaszolt. Ez egy kicsit meg is lepte Hansot, hisz korábbi költeményeit sosem fogadták ilyen lelkesen. Most dicsérték, hogy milyen

kreatívan csomagolja az aktualitást az örök érvényűbe. Mint írták, csak így tovább.

Teltek a hónapok az ötödik emeleten, a megannyi kis kéziratból pedig kötet lett. A kiadó bemutatót szervezett az egyik belvárosi kávéházban. Hansot természetesen díszvendégként várták. Tervezte is, hogy elmegy, hisz egy szobafogságban töltött nyár után ennyit talán mégis csak szabad. Előkereste a kinti cipőjét, és mivel a lift nem működött, legyalogolt a lépcsőn. A földszintre érve gyanús lett neki, hogy egy kicsit liheg. Hiába, gondolta, a tüdeje azóta sem tökéletes.

Kilépett a kapun. Odakint langyos, kora őszi este volt, a narancssárgás napfény barátságosan csillogott a szemközti épület ablakain. Ha az utcán járt vagy épp a buszon ült, Hans szeretett rádiót hallgatni a mobilján. A megállóban várva ezúttal is elővette a fülhallgatóját. Épp híreket mondtak, és egy aggódó hang közölte, hogy az adatok megint romlanak. A busz begördült a megállóba, de Hans már nem akart felszállni.

A lépcsőházba visszaérve eszébe jutott, hogy a lift nem működik. Bosszúsán nézett a felfelé vezető lépcsősorra, mintha egy meredek hegyoldal aljában állt volna. Emlékezett rá, hogy mit mondtak a tévés orvosok. Akinek baja van, jobb, ha nem erőlteti meg magát, mert annak könnyen valami nagyobb baj lehet a vége. Hans leült a legalsó lépcsőfokra; várta, hátha jön valaki, és megjavítja a liftet.

Lassan besötétedett, csupán Hans mobiljának kijelzője világított tompán. A szerkesztő e-mailben kérdezte, hol késik már. Hans vis szaírt, hogy szerinte ez az egész értelmetlen, hovatovább veszélyes. A szerkesztő nem válaszolt; biztosan elkezdődött a program. Másfél órával később, amikor Hans még mindig a sötétben kuporgott, érkezett egy kép. A szerkesztő szelfit készített a közönséggel. Ott voltak Hans barátai, az öccse, sőt még a volt barátnője is. A kísérőszöveg szerint mind nagyon hiányolták őt. Hans nézte azt a sok ismerős, vidám arcot, ahogy olyan borzasztó közel hajolnak egymáshoz, és csak arra tudott gondolni, hogy ezek mind betegek.



Fülöp  
Antal  
Andor

**Emlékezett rá, hogy mit mondtak a tévés orvosok. Akinek baja van, jobb, ha nem erőlteti meg magát, mert annak könnyen valami nagyobb baj lehet a vége.**

CHARLES BUKOWSKI

# Egy óra harminchat éjjel

*(One Thirty-Six A.M.)*

néha nevetek amikor mondjuk Céline-re  
gondolok  
egy írógép előtt  
vagy Dovsztojevszkijre...  
vagy Hamsunra...  
hétköznapi emberekre lábakkal, fülekkel, szemekkel  
hétköznapi emberekre akiknek haj van a fején  
ott ülnek és szavakat írnak  
gondterhelten az élet nehézségeitől  
miközben szinte örületesen zavarodottak.

Dovsztojevszkij felkel  
otthagya az írógépet hogy hugyozzon egyet  
visszaül  
megiszik egy pohár tejet és  
a kaszinóra gondol  
a rulet-re.

Céline leáll, felkel, elsétál az  
ablakig, kinéz, gondolkodik, az utolsó  
páciensem ma halt meg, többet nem kell vizitre  
mennem hozzá.  
amikor utoljára láttam  
kifizette a vizsgálatokat;  
akik nem fizetik ki a számláikat  
azok élnek tovább.  
Céline visszamegy, leül  
az írógéphez  
még jó két percig mozdulatlan  
majd elkezd írni.

Hamsun gondolkodva áll az írógépe fölött  
vajon el fogják hinni ezt az  
egészet amit leírok?  
leül és elkezd írni.  
nem tudja mi az alkotói  
válság:  
termékeny egy rohadék  
majdnem annyira átkozottul  
főnséges mint a nap.  
szünet nélkül gépel.

és én nevetek  
nem hangosan  
de keresztül-kasul a falak közt, ezek közt  
a mocskos sárga és kék falak közt  
a fehér macskám az asztalon  
alszik  
a fény elől bújtatva  
tekintetét.

ma éjjel nincs egyedül  
és nem vagyok  
én sem.

**Hamsun gondolkodva áll az írógépe fölött  
vajon el fogják hinni ezt az  
egészet amit leírok?**

# Eső vagy ragyogás

*(Rain Or Shine)*

a keselyűk az állatkertben  
(mind a három)  
csendben ülnek  
a berácsozott fájukon  
ami alatt  
a földön  
rohadt húscafatok hevernek.  
a keselyűk tele vannak tömve.  
az adóink bőven jóllakatják  
őket.

a következő ketrechez  
érünk.  
egy ember ül a földön  
és a saját szarát  
eszi.  
felismerem őt:  
az előző postásunk.  
a szavajárása  
ez volt:  
„legyen egy gyönyörű napod.”

aznap nekem az volt.



Kányádi Sándor

# A földönkívüliek

*(The Aliens)*

talán nem hiszed el  
de vannak emberek  
akik nagyon kevés  
súrlódással vagy  
gyötrellemmel  
haladnak  
végig az életen.  
jól öltöznek, jókat  
esznek, jól alszanak.  
elégedettek  
a családi  
életükkel.  
vannak szomorú  
pillanataik  
de összességében  
zavartalanul élnek  
és gyakran  
nagyon jól  
érik magukat.  
majd könnyű  
halált  
halnak, általában  
álmodásban.  
talán nem hiszed  
el  
de ilyen emberek  
léteznek.  
de én nem vagyok  
közülük való.  
ó nem, nem vagyok  
közülük való  
még közel se járok hozzá  
hogy közülük való  
legyek  
de ők ott  
vannak  
és én itt  
vagyok.

**talán nem hiszed el  
de vannak emberek  
akik nagyon kevés  
súrlódással vagy  
gyötrellemmel  
haladnak  
végig az életen.**

# Kialakul

*(Working out)*

Van Gogh levágta a fülét  
és odaadta egy  
prostituátnak  
aki iszonyú undorral  
hajította  
el.  
Van, a szajhák nem  
füleket  
akarnak hanem  
pénzt.  
gondolom ezért voltál  
olyan nagyszerű  
festő:  
mást  
nem nagyon  
értettél.

**GOTHÁR TAMÁS**  
fordításai



Szervátiusz Jenő

**Werner Nikolett** 1994-ben született Pécsen. 2017-ben a Pécsi Tudományegyetem kommunikáció- és médiatudomány szakán szerzett diplomát. 2018-ban és 2019-ben Petri György-díjra jelölték. Prevenációs célú mesekönyve, a *Leo Gekko és a Padló világ* 2018-ban jelent meg az Üveghegy Kiadó gondozásában.

**Dénes Gergő** 1998-ban született. Gyerekkorát Oroszlányban töltötte, Tatán végezte a középiskolát. Jelenleg az ELTE Bölcsészettudományi Karán hallgat filozófiát. Az *Apokrif Online* szerkesztője.

**Charles Bukowski** (Andernach, 1920 – Los Angeles, 1994) német származású amerikai író és költő.

**Gothár Tamás** 1995-ben született Csíkszeredában. Jelenleg Kolozsváron él, *Váltás* című verseskötete 2018-ban jelent meg a FISZ-nél.

SZERZŐINK  
FIGYELMÉBE:



# Akit megcsókolt a halál

Semmi sem egyszerűbb a halálnál. Aki és ami a világra jött, annak el is kell pusztulnia.

Gyerekként szerelmes voltam a szomszéd lányba, Annába. Kicsit idősebb volt nálam, talán néhány hónappal, de nem volt egy egész év. Gyakran néztem az ablakból, a kerítés mögül, ahogyan a többiekkel a mezőre indul játszani. Sosem volt erőm közelebb menni hozzá, mindig csak messziről csodáltam. Annácskát a nagyszülei nevelték. Már nem emlékszem pontosan, hogyan került hozzájuk, és arra sem, hogy mikor, de ez utólag nem is lényeges. Az öregek nehezen látták el a mindennapi feladatokat. Ványa bácsi erősen ivott, persze a felesége, Miroszja néni igyekezett minden tőle telhetőt megtenni azért, hogy a lány semmiben sem szenvedjen hiányt.

Abban az évben rettenetes volt a tél. November végén lehullt, és áprilisig el sem tűnt a hó. Édesapámék hetente jártak az erdőre fáért, de néha az is kevésnek bizonyult. Sokat vacogtunk esténként a pislákoló kályha tűzénél. Nem bírta felmelegíteni azt az egy szobát sem, amiben éltünk. Anyám előszedte a padlásról a dunnákat, az alatt elviselhetőbb volt a hőmérséklet. Amikor eljött a Melánka napja, kissé felmelegedett az idő. Kiléptem az udvarra, a kerítésen át láttam, ahogyan állatbőrbe bújt emberek kántálnak az utcán. Közelebb léptem, szerettem volna jobban szemügyre venni őket, megfigyelni testük mozgását, érteni szavaikat.

A következő pillanatban két ördög lépett elém, szarvuk magasan az egekbe nézett. Az egyik kinyújtotta rám a nyelvét, a másik pedig rám ordított: „Magammal viszlek!”

Hatalmas víztócsa terült el a lábaim alatt. Az ördögök, ahogyan jöttek, olyan gyorsan el is tűntek. Ekkor láttam meg Annát. Vékony, hófehér ruhában, nagyanyja kötötte rózsás kendőjével a vállán. Ő volt aznap a kántálók között a menyasszony. Harsányan énekelt, csengő hangja az utca végéig elhallatszott. Bekopogott a kiskapunon. Én ott álltam összevizezt nadrággal a kerítés mellett, míg anyám kaput nyitott.

– Szása itthon van? – kérdezte.

Anyám rám nézett, én hevesen intettem a fejemmel, hogy nem, ne adjon ki engem a kántálóknak. Anyám mindent megértett, és ő is csak a fejét rázta, hogy a fia nincs itthon.

– Kár, még szükségünk lett volna egy vőlegényre – mondta Anna.

Életem minden percét megbántam, amikor ezt a mondatot hallottam. Hiszen ha csak egy napra is, de én lehettem volna az Annácska vőlegénye.

Napokig azon ábrándoztam, milyen szép pár lettünk volna. Minden déli harangszónál arra gondoltam, hogy minket hívogat a misére. Belekeseredtem a bánatba.

Néhány nappal később anyám reggel elkészítette az ünneplóruhámot. Tudtam, hogy már elmúltak az ünnepek, nem értettem, mégis miért kell aznap azt viselnem. Kiment a kertbe, szedett egy csokorra való fekete hunyort, és a kezembe nyomta.

– Ezt átvisszük Annának – mondta, majd a ruha felé mutatott, azt parancsolva, hogy öltözzek fel.

Izgatottan húztam magamra a ruhadarabokat. Az órára pillantottam, már majdnem tizenkettőt ütött. Vártam a déli harangszót, nem is vettem észre, hogy a harangok közben csendültek fel.

Átértünk a szomszédba. Annácska sokkal gyönyörűbb volt, mit bármikor máskor. Csak szorítottam a fehér téli virágot, és szóhoz sem jutottam. Ugyanaz a fehér ruha volt rajta, mint Melánka napján. Csillogó, gesztenyebarna haja a vállára omlott, eltakarta éppen növekvő, aprócska melleit. Két kezét maga elé kulcsolta, mint aki kissé szégyenkezik, de én tudtam, hogy neki nincs miért.

Megérkezett a pap. Büszkén álltam Anna mellé, próbáltam megfogni a kezét, de anyám rácsapott, és azt mondta, hogy nem szabad. Nem is figyeltem, miről beszél a pap, meg igazából az ortodox szentbeszédet

alig lehet érteni. Én Annában gyönyörködtem.

Amikor befejezte a mondandóját, a hitek felé intett, azok imádkoztak még egy sort, és egyesével Annához léptek. Először a nagyszülei, majd sorban mindenki. Én voltam az utolsó. Anyám azt mondta, csókoljam meg. Kicsit megtorpantam, már rég álmodoztam erről a pillanatról, de most nem tudtam megtenni. Túl izgatott voltam hozzá.

– Csókold már meg! – vágott hátba anyám, ami miatt közelebb kellett lépnem.

Anna hagyta, hogy megcsókoljam. Nem viszonozta, csak tűrte meredten, hogy szájjához érjen a szám, de meg sem mozdult.

Elszégyelltem magam. Nem értettem, miért nem csókol vissza, amikor néhány nappal ezelőtt még engem szeretett volna vőlegényének. Valószínűleg meglátta, hogy összevizezt magam. Dühös lettem. Beszaladtam a házba, lekaptam az első fotót, amit találtam, és Anna kezébe gyűrtem.

– Tudod, mit? Legyenek ők mindig melletted, mert ezek után én nem leszek!

Leszaladtam az udvarról, a kapualjban mégis visszafordultam. Láttam, ahogyan Annát lezárják, és hallottam a szögek koppanását is.

Néhány hónap múlva Ványa bácsi mérget ivott, Miroszja nénit pedig az agyvérzés vitte el. Mindhárman egy sírban nyugszanak.



Pongrácz  
Antónia

**Napokig azon ábrándoztam, milyen szép pár lettünk volna. Minden déli harangszónál arra gondoltam, hogy minket hívogat a misére.**

## Futómadártásvlat

Másik madarat választanék,  
hogy a metamorfózis után  
könnyedén átíveljem a mások  
által megemelt falat, mert így  
csak szerény utánczata vagyok  
a repülésnek, s a pályám nem  
több, mint egy kiköpött alma-  
mag halálugrása ismeretlen  
pályaívén.

Nehéz elfogadni, hogy csak  
később kaphatok helyet a  
gyűjteményben, bizonytalan  
ideig ott kell a sárban  
töprengnem és sorsközösséget  
vállalnom egy elhullajtott  
madártollal, mely kiszakadt  
a testmelegből, hogy megízlelje  
az önálló lét örömét, de bele-  
tántorodott a szélbe, s ahogy  
a Nagy Forгатókönyvben meg  
van írva, a *casting*ban nem  
jutott neki más, csak statisztá-  
szerep.

Most itt lapulok az árnyékból  
kibontott kékség harangjában,  
testemet turbózza az igyekezet,  
de minden hiába, futómadarat  
még korbáccsal sem lehet  
repülésre kényszeríteni.

## Mitológiai virágóra

Isteni szeretet a rózsza,  
szenvedéllyel lobog Ízisz haján,  
titkot őriznek a fehér szirmok  
római csarnokok oszlopán.

Írisz szivárványt festett,  
fényből zászlót húzott az égre,  
frankhon Anjou-lilioma  
reményt illatozott a kékbe.

Isten kertjében szerényen  
földig hajolt egy kis virág,  
elfelejtettem a nevem, suttozta,  
most mégis vele kezdődik a nyár.

Halvány cseresznye virág a lét,  
aszketikus, mulandó szépség,  
az ember is így lesz kidőlt fa,  
lábához szelídítve végzetét.

Héra tejéből liliom cseppent,  
sárgáját a napból merítette,  
majd Mária finom ujjain  
szirmait tisztára fehéritette.

Hüakinthosz véréből fakadt,  
bimbókat szórt a mezőre,  
boszorkányt, démont üldözött,  
majd belebújt Krisztus tenyerébe.

Titkokat őrzött Hermész  
kicsiny hagymákba rejtve,  
s a forróvérű virág-lányok  
beletáncoltak a ringó kehelybe.

## Préda-dal több szólamban

*valami átvágja bokád a magas fűben,  
s te, mint festők állványai  
hangtalan megadással csuklasz össze,  
mert tudod, zsákmánynak születted.*

(Kemenes Henriette, *A menekülésről*)

Térdben megkínzott nadrágban ébredsz,  
éjjel küldtél magadnak hadüzenetet, de  
a hajnali csendben tudod, megint az a nap  
van, mikor a jelentéktelen dolgok tengerré  
duzzadnak, mert örökké a múltat öklendezed.  
Agyadban próbálsz tartani az Eget, pedig valami  
szívja fényed, s a hajnali sirály-röptetésben  
belátod, saját rendedben te vagy az eretnek.  
Izgat a romlékony félelem, újra meg újra  
exhumálsz, látni akarsz a szorongás  
nyomait a tetemen.

Préda vagy az idő harapásán,  
nem hallik messzire kiáltásod, vékonyodnak  
benned a szóhártványok, hiába kapaszkodsz,  
gyenge vagy, csak szemed világít a fehér  
fényben szüntelen.

Éneked kavargó a szélben, mint madártest  
nélküli pihék. Nem tudni, mit akarsz még a pillanat  
nyíló rezdületén, s a titkos kertek zöldjén.  
Felelted meztelen selyemfüggöny a Kék.

## Ahol...

*a kopjafák, a fejfák  
jegyzik a büszke fajtát,  
s talán jegyzik a dalok...*

(Ratkó József, *Világnemű*)

Szabadesésben kopognak az emlékek  
agyam szegletébe; oda, ahol még  
helyet kaphatnak a dalok,  
ahol még megőrizhetők  
az ajkáról ellopott sóhajok,  
ahol anyám arca lüktető csillag marad,  
s apám kedvenc lemezéből  
fülembé ágyazza magát a sors-szimfónia,  
ahol távoli lépcsősor nyílik a semmiből,  
ahol az ősök neve a fejfákon  
átrendeződik örök-szépségű intarziába,  
ahol virág fakad a sötétbe lapátolt rögökön,  
ahol versem több lesz, mint keserű, hajnali pára.

**Éneked kavargó a szélben, mint madártest  
nélküli pihék.**

# Utórengés

Bíró János lassú, kimért mozdulatokkal kinyitotta a könyöklő ajtaját, villát vett a kezébe, s meggyúrta zölddel a jászlat. A fű fonnyadt volt már, még tegnapelőtti vágás, nyakángatott is eléggé neki a két ló, de ma valahogy nem volt kedve befogni, kiszekerezni egy szekélderéknyi fű miatt. Pedig ki kellett volna, már csak azért is, hogy járassa meg Bandit s Szellőt, két napja nem voltak befogva, nem bírtak magukkal, dekrettek szét a pajtát, kapáltak a lábukkal, s idegesen nyihogtak.

– Te, szétrúgjátok a pajtát neköm, te! – mondta nekik, inkább évődve, mint haraggal.

Majd valamivel később:

– Ej, fiatalabb gazda kéne már nektök, nem ilyen vén trotty...

Szellő elégedetlenül horkantott.

– Mi van, nem ízlik a kóst? – morogta erre az öreg. – Ne sokat ürhatnámkodj!

Aggodalmaskodva tekintett föl az udorba, ott valamivel kevesebb széna volt, mint amennyit ő látni szeretett volna.

Miután az itatással is megvolt, bebaktattott a házba. Szürkületűdött már, a vacsorán rég túl voltak. A konyhában rend, az ágya kibontva, lefekvéshez előkészítve. Az asszony sehol. Ejsze megint a tyúkokkal fekszik, mormogta magában. Régi szokásuk szerint elalvás előtt még együtt maradtak, egy kicsit rádióztak, aztán olvastak: Mariska néni rendszerint a Bibliába kukkantott bele, ő vagy a gazdalapot böngészte, amit mindig is járatott, vagy elővette valamelyik kedvenc klasszikusát, Jókait, Mikszáthot, Zolát, Balzacot. Néhány oldal elég is volt, aztán bújt be ki-ki a saját ágyába. Mariska néni azonban ezt az esti rituálét újabban kezdte mellőzni.

– Te Mariska! – kiáltotta el magát, a kelle-ténél kicsit hangosabban.

– Mi van, János? – hallatszott bentről, a szobából az öregasszony hangja.

Az öreg arra gondolt, ha a tanyasiak megtudnák, hogy ők külön alszanak (ídestova tíz esztendeje), bizony csúfot üznének belőle. Külön. Városi módi szerint. Külön: mert már nem hámlik a hárs...

Benyitott a szobába, az asszony épp akkor mászott fel az ágyába. Elnézte hajlott hátát, ráncos, lógó bőrű karját, mit a rövid ujjú hálóing szabadon hagyott. Gyomra összeszorult. Milyen más volt ez a test valaha! Hogy tudott tüzelni! De jó is lenne, ha abból a tűzből mostanra is maradt volna valamicske! Bár a melege...

Ídestova tíz esztendeje, hogy megegyeztek: többet nem fekszenek össze. Az asszony akkor kerek perccel kijelentette, indultól nyersen, hogy neki több fasz nem kell, elege volt, megvénült, sajog minden porcikája, nem hiányzik neki, hogy egy ilyen vén bakkecske rákecmeregjen, s piszmogjon rajta. Mert égyébre már nemigen képes, folytatta nekitüzesedve, ha tisztességesen el tudná végezni a dógát, még nem is bánna, de csak monyókol, markolássza, mintha hű, mekkora indulat vóna benne, de osztán égy kicsi kamatyolásnál égyébre nem lössz a dologból. Minek az ilyennek asszony? Hagyja

őt nyugton, ne rusnyáskodjon vele vénségire! Bíró János leforrázva hallgatta az asszony kirohanását, ellenkezni se volt ereje. Nem volt szokva az ilyen hangos csármálásokhoz, alapjában véve csöndes, békés asszony volt Mariska, igaz, az együtt hálás miatt máskor is zsörtölődött már. Jól van, asszony, bólintott hát nagylelkűen, erre az vérszemet kapva kijelentette, hogy ő ezenel át is költözik a szobába, hogy ne kelljen kerülgessék egymást, legalább valami hasznát veszik annak a helyiségnek is, ne álljon ott üresen.

Azóta csak párszor aludtak együtt, amikor a fiuk hazalátogatott, részint azért, mert röstelték volna, hogy ő megtudja, külön hálnak, részint azért, mert más szoba nem volt, ahova lefektethették volna. De a fiuk nem járt túl gyakran haza, így nem kellett sokszor összeszorulniuk. Az a néhány alkalom ünnep volt Bíró Jánosnak, igaz, olyasmiről, hogy izé, gyere no, szó sem lehetett, de neki már az asszony testének melege is olyan jólesett annyi egyedül töltött éjszaka után, mint fiatalkorában a legjobban sikerült szerelmeskedés. Orrát nekinyomta az asszony hátának, kezét rárakta a derekára, úgy aludt el. Hosszú, mély, nyugtató álommal.

Így hát kétszeresen is várta fia egyre ritkább hazalátogatásait.

No, már tőszöd el magad hónapra? – kérdezte kedvetlenül, miközben felesége magára húzta a meleg gyapjúpaplant. Ő ilyenkor, nyáron csak egy vékonyabb takarót

használt, nem értette, hogy lehet nyáridőben ilyen vastag paplan alatt aludni. De nem tette szóvá, hogy ne kelletlenkedjék.

– Én igön, hosszú vót a nap... – válaszolt kimérten Mariska néni, nagyot szusszanva. – S éppen azon morfondírozok – folytatta aztán –, hogy kéne égyet meszeljünk ezön a nyáron!

– 'Sze most meszeltünk, te asszony! – támadt föl az ellenkezhethék Bíró Jánosban.

– Most? Van annak három esztendeje is... Nem látod, milyen kormos a fal a sípok körül?

– Ami azt illeti...

– Arra gondoltam, még utoljára...

– S mért utoljára, no?

– Valahogy nehezebben mozgok mostanában... Ki tudja, lassan a föld alá kerülök...

– Hadd el, ezt ne emlőgesd! Inkább meszeljünk... Megbírod még?

– Meg, meg!

– Égyebet megbírnál-é? – kérdezte elvi-gyorodva az öreg, inkább csak azért, hogy elterelje a témát. (Nem felejtette el, hogy mit szőgezett le annak idején a felesége, de azért olykor próbálkozott még – inkább csak színleg, játékból, dacból.)

– Nem szégyöllöd magad vénembőr létödre? Csak nem jár disznóságon az eszöd? – nézett rá tettetett szigorral a felesége.

– Neköm-é? – értetlenkedett színpadia-san Bíró János.

– Mondtam, hogy azt hagyjuk meg a fiataloknak...



Kós  
András

## Bíró János egyetértett a felesége által elmondottakkal, a vénséggel is, s egyébbel is, mégis úgy érezte, egy kicsit oda kell szúrnia.

– Mondtad, mondtad... – mormogott kelletlenül. – De azért...

– De azért mi...?

– Hát legalább emlékszől-é még...?

– Valamire igön, de az olyan rég vót, hogy akkor a templomunk még csak égy szikra kápolna vót...

Ezen elkacagták magukat. Ha egyebet nem is, jókat még tud mondani az asszony, gondolta Bíró János.

– A száddal, látom, nincs nagy baj... – jegyezte meg évődve.

– Avval nincs... Égyebet pedig jobb, ha nem forszírozunk...

– Akkor akarod kímélni te is a kolbászt, amikor már elfogyott...?

Mariska néni nem válaszolt, befele fordult, jelezve, hogy részéről a dolog le van zárva, aludni akar.

Fiatalabb korukban rendszeresen megbotránkoztatta feleségét pajzán vicceivel és – ahogy az asszony fogalmazott – bizsim-baszom énekeivel. Mariska, ahogy illett, pironkodott, s korholta férjét, de igazából ő is élvezte: hozott egy kicsi színt, játékoságot az életükbe.

Bíró János egyetértett a felesége által elmondottakkal, a vénséggel is, s egyébbel is, mégis úgy érezte, egy kicsit oda kell szúrnia. Hogy legalább így, ebben a formában jöjjön ki belőle a keserűség.

– Jó, hogy a meszeléshöz legalább nem vagyunk vénök... – szolt kimerően, rövid hallgatás után.

– Mit beszélsz, te Isten emböre? – fordult vissza a felesége.

– Én azt, hogy milyen jó, hogy legalább ez a meszelés eszödbe jutott. Ha már égyéb nem... – tetézte a provokációt.

– Hát mi kellött vóna még eszömbé juszon? – játszotta tovább az asszony az értetlent.

– Sömmi... sömmi... – indult ki a szobából az öreg. – Holnap kibontom a gödröt, s szödök ki meszet! Van még bővön.

Ehhez ragaszkodtak: meszelni csak is mésszel lehet. Bíró János évekkal ezelőtt vett egy nagyobb adag meszövet, amíg még jöttek vele a szekerek a hegyből (egy ideje felhagytak a házalással, nagy tételben adják el), a csűr háta mögött volt a meszoló gödör, amit még az apja, de az is lehet, hogy a nagyapja ásott, ő annyit modernizált rajta, hogy kibélelte nejlonfóliával, hogy ne szivárogyon, ebbe rakta bele a meszkövet, felöntötte vízzel, s amint a reakció beindult, időnként megkavarta egy lapáttal. Négy-öt hétig is kellett hagyni, hogy dolgozzon az anyag. Amikor aztán elcsendesedett, s lágy, krémes, híg masszává vált, a gödröt letakarta ráccsal, deszkákkal, s földet hányt a tetejére, hogy a téli fagytól megvédje. Ezt kellett most kibontani, a szükséges mennyiséget kimerni, aztán óvatosan megint visszaföldöni.

Általában színezés nélkül, egyszerű fehérre meszeltek, mert az tiszta hatást kellett. Szerették a meszelés utáni friss illatot, már csak ezért sem akartak áttérni diszperzitre, mert annak olyan nehéz, fojtó szaga van. A legutóbbi meszelés alkalmával

a lányuk megjelent a színen a férjével, két vödör diszperzittel, azzal a jelszóval, hogy majd ő elintézi mindent, kímélni akarja öreg szüleit, de ők vehemensen tiltakoztak, ragaszkodva a meszhez. Hiába mondogatta a lányuk, hogy mennyivel praktikusabb, mert mosható meg minden, s hogy csak segíteni akar, ők megmakacsolták magukat, hogy vagy úgy segít, ahogy ők szeretnék, vagy ne segítsen. Kisebb haragvás lett a dologból: a lányuk végül fogta a diszperzitet, visszautazott a városba, egy ideig nem jött látogatóba sem. Később persze belátta, hogy kár volt megsértődnie, hisz végtére is az ők életük, az ők házuk, de ekkor a meszelés már készen volt, a továbbiakban ezt az ügyet tabuként kezelték.

Bíró János befeküdt a konyhában a maga ágyába, de nem jött álom a szemére, agyában mindenféle képek pörögtek. Régi meszelések, régi divatok, a világoskék külső színezések, amit ő fiatalemberként olyan unalmasnak tartott, a nagy kakaszkodás az apjával, amikor a hagyományos szalmás-agyagos-lótrágyás tapaszt leverte a ház oldaláról, körbelecezte, rendes malterrel bevakolta, s még azért is világosbarnára festette. Merthogy más időket élünk. A szobák falára pedig az alapszínezés után speciális rollnival díszítőmintákat vitt fel. A konyhában a kályha és a vízpad mögé csempét rakott: 20x20 cm-es fehér lapokat,ilyent lehetett kapni a városban, ott ezzel raktak ki mindent, a vécéktől a meszárszék faláig. Rendszeren beleszédült az ember a sok csillogó fehérségbe. Milyen könnyű tisztán tartani, milyen elegáns!, gondolta lelkesen. Azt akarta, hogy modernebb legyen náluk is minden, ne úgy, mint száz meg száz évvel ezelőtt. Érezni kell az idők szavát, mondogatta meggyőződéssel. Felesége helyeselt, sokan azonban értetlenül hümmögtek a környezetében. Hogy miért nem jó neki, ahogy eddig volt?! Miért cseréli le azt, ami már bevált, bizonytalan újra? De őt nem lehetett eltántorítani, villanyrezsót is hozott a városból, később vizet vezetett be a házba, elsőként a faluban, fürdőszobát alakított ki, fűskazánnal, melybe hetente egyszer begyújtottak (nyáridőben kétszer is), s lefűdött az egész család. Egyesek fintorogtak, hogy mire jó ez a hóbert, mások azonban követték a példáját. Egyszerre került az érdeklődés középpontjába és a becsmérő szavak keresztüztüzebe. Neki nem volt jó a községek központ iskolája sem, városi iskolába, bentlakásba adta a gyermekeit, azzal a nem titkolt céllal, hogy, úgy mond, tanult embert faragjon belőlük. Telefont is ő köttetett elsőként, még akkor, amikor az efféle kisebb vidéki településeknek csak néhány vonal jutott. Jó ideig a bolton és az iskolán kívül csupán náluk volt telefon, hozzájuk is járt a fél falu, az elszármazott rokonsággal értekezni. (Ezt a vezetékes telefont a fiúk unszolására később felmondták, jött helyette a mobil és az internet.)

Aztán, évek múltán, alábbhagyott benne a lendület, már nem akart újítani, csupán egyszerűen élni. Ekkortól a meszelést is már csak szükséges rossznak tekintette,

felfordulásnak, amin túl kellett esni. Akárcsak ezúttal. Bosszúsan fordult egyet az ágyban, mely nagyot nyekkent, hogy a fene ette volna meg, hiányzik is az ő derekának a hajladozás... S hogy inkább a gazdasággal kellene foglalkozni, hisz annyi a munka, alig győzi. Aztán, újabb nyekkenő forgólódást követően elhessegette negatív gondolatait. Tudta, hogy végtére is az idejükből kitelik a meszelés. Hadd teljen kedve a feleségének. Hosszú a nyár, s a szénázás már nem vesz fel annyi energiát, mint régen. A kézi kaszálásról már évek óta áttértek a gépire: a fia addig mondogatta, nem akarja, hogy megnyúljon a nyaka a sok kaszálástól, azért vannak a gépek, hogy azokat dolgoztassák, míg beadta a derekát, és vásárolt egy kaszálógépet. A használatába is belejött, a fia megtanította. Csakhamar rájött, nem ördögtől való masina az, szinte megszerette. Így hát már-már megkönnyebbülve halotta tavasszal, hogy Lakatosék forgatógépet és bálázót is vettek, pénzért akárkinek fölbálázzák a szénáját, csak be kell hordani. Meg is szegődte már a munkát jövő hétre, egyszerre lenyomják mindkét kaszálót, szinte két hektár a kettő együtt, jön Lakatos a gépekkel, három-négy nap alatt el van fejezve az egész.

Gondolatai megint visszakanyarodtak Mariskához. Felidézte, milyen odaadóan ölelték egymást fiatalkorukban, hogy neki tudott tüzesedni Mariska, pedig alapjáraton tartózkodó volt. Szinte két esztendeig udvarolt neki, de még egy rendes csókot se kapott ezalatt, hiába nógatta, hogy egyszer-kétszer adhatna, attól leánykodhatna, de ő nem, kijelentette, hogy amíg a gyűrű nincs az ujjukon, szó se lehet róla. Ő már epedt el a vágyakozástól, de még a gyászév leteltét is ki kellett várniuk (Mariska apját elvitte egy váratlan szívinfarktus). De a lakodalom aztán szép volt, s a menyasszony is az, és várni is megérte, mert egy kissé szegénylős, de alapjában bővérű asszonyt kapott ajándékba, akivel, miután kissé kiismerték a szerelem fortélyait, az ölelkezés forró örömeit hozott. Igaz, Mariska ragaszkodott hozzá, hogy szerelmeskedni csak sötétben, az ágyban illik, de ott legalább adta magát, és meg is kérte a magáét. Aztán jöttek a gyermekek, a terhesség-szoptatás ideje alatt nehéz volt az önmegtartóztatás, hogy még edesebb legyen az újbóli egymásra találás. De mindez hol van már?! Mariska az évek múltával kezdett lustává válni, olykor még oda-odaengedte magához, de régi tüze egyre ritkábban lobbant fel, aztán mondogatni kezdte, hogy ötven után délután, és addig-addig mondogatta, míg az ő kedvét is elvette. Elfogadták, hogy az ágy immár csak alvásra való.

Egyre jobban belelovalta magát a régi képek felelevenítésébe, látta magukat kitzüesedve, kitárulkozó meztelenségben, egyre jobban átjárta a forróság, ismét elképzelt, hogy mit tudna csinálni a feleségével, hogyan kapaszkodna bele, aztán mindenféle fiatal menyecskék is megjelentek mellette az ágyban, egészen beleizzadt a nagy, hiábavaló forgólódásba, ringó, feszes melleket markolászott, forró szerelemkapukat nyitogatott, pajzán pózokban párosodva lihegte ki szerelmi vágyakozását, hogy később, amikor csendben kikaszálódott az ágyból, s megivott egy nagy csupor hideg vizet, hogy csituljon a gerjedelem, röstelkedve gondoljon arra, vénen is milyen gyarló az ember. És arra is, hogy nincs a földön igazság, és ha mégis van, az fájdalmas.

# Az igazságot üvölni

Szigorúan egy irányba tekintő, átszellemült díszhadzsereg vonul az *Eltörölni Frankot* felütésében. Kortárs észak-koreai ünnepség helyett valahol a brezsnyevi éra után járhatunk, s el is hangzik a film egyharmadánál a konkretizálás, hogy 1983-ban.

Egy, az igazság üvöltéséről szóló monológ után sötét, szmoggal és kosszal teli alagút miliője a következő képsor. A nedves utakon áthaladó harckocsik és homályos karhatalmisták a felvonulás archívjából „szabadultak el”. Ellenőriznek mindent: levegőt, földet és ami alatta van. Csak a tudat lehet szabad? A film arról szól, hogy az sem. A gépek mellett cikázik három punk figura, akik lázadó plakátokkal ragasztják végig ezt a mocskos alvilágot, és szétrebbennek, amikor megjelennek a harckocsik. Közülük azonban Frank Róbert (Fuchs Benjámint) nem fut el, hanem az út szélén gubbasztva próbálja túlélni a fenyegető konvoj elhaladását.

Háromjukról gyorsan kiderül, hogy egy punkkoncertre tartanak, amelyen Róbert a fellépő banda frontembere. Harsány dalszövegeivel a rendszert kritizálja, és ez gyorsan feltűnik a közönségben „megbújó” besúgóknak is, akik szétverik a koncertet. Társaival együtt Róbertet börtönbe viszik, ahonnan szeretője, a pszichiáter Anna (Waskovics Andrea) „hozza ki” úgy, hogy beutaltatja a nyílt osztályra. Itt a fiú azzal szembesül, hogy a hatalom örültnek nyilvánítva tart fogva embereket, egészen addig „kezelve” őket, míg valóban elvesztik a kapcsolatukat a valósággal. Innen próbál Róbert kitörni, de megalkuvás nélkül. Később a hatalom is megkörnyékezi. A kórházban találkozik a néma lánnyal, Hannával (Blénesi Kincső), akivel be tudná teljesíteni nonkonformista lázadását. Kiderül, hogy valójában tükörképét találta meg, hiszen Hanna remek szöveget ír zenéjéhez. Róbert erőt érez egy utolsó üvöltéshez.

Fabricius Gábor kezdesében is jól megalapozza, hogy nála az „eltörölni” nem fizikai, hanem lelki-szellemi megsemmisülést jelent. Az író-rendezőnek nagyon „megtetsetett”, hogy a kommunizmusban az ellenzék ellen használták a politikai pszichiátriát, ám mindennek ellenére filmjében szó sincs történelmi miliőről. Az említett felvezetőben is inkább dísz ez. Fabriciusnak a disztópikus világ tetszik, éppen ezért alkotása akár játszódhatna bármelyik múltbeli és jövőbeli diktatúrában is.

Pontosan emiatt válik a film alapmotívuma, az üvöltés egy nagy közhellyé. Ugyanis ebben a világban az igazság egyetlen kimondott formája ez, s a film is ennek elnyomására, az elhalkulásra koncentrált. A gond az, hogy Fabricius felmondja a mozis utópiák (a *Brazíltól a THX 1138-ig*) legnagyobb fordulatait, és azzal döbent meg nézőjét, hogy valami hasonló zajlott le negyven évvel ezelőtt Magyarországon is. Filmje azonban nem a kádári bürokratikus diktatúráról szól, még akkor sem, ha a háttérből sokszor hallani az „Öreg” kései (1987. őszi) beszédeit. Ha a szerző saját szorongását akarta filmre vinni, ez akár kortárs mintázatok felismeréséből is fakadhatott, de sajnos elsüllyedt

## KINEMATOGRÁF



abban, hogy univerzális stílust akart kreálni – csak remélni lehet, hogy nem a nemzetközi piacon való jobb eladhatóság kedvéért.

Nagy ziccer lehetett volna az elnyomás és a pszichiátria közötti kapcsolat mélyebb boncolgatása, de ez is kimarad, miként a '80-as évek undergroundjának ábrázolása is. Ha valaki történelmi dimenzióra vágyik, annak ajánlom a *Pol Pot megye punkjai* (Kövessy Róbert, 2000) című dokut, vagy a meghurcolt Pákh Tiborral készült bármelyik interjút.

Fabriciust a nyomasztó zárt terek képi világa, azok hangulatának megjelenítése, szimbólumok és metaforák használata érdekli – filmjének legnagyobb erőssége ebben rejlik. A pusztulást, egy recsegő-ropogó birodalom romlását és ezzel párhuzamosan a személyiség felszámolásának képi megjelenítését nemcsak erősen, hanem emlékezetesen is ábrázolja a film. A sercegő rádió és az ablakokon végigfutó esőcseppek árnyéka, a vörös zászlót tartó feszítőgyűrű csilingelése, a fejforma árnyékára kiszórt vörös festék vérző képe olyan példák, amelyekben a hang és a kép egymást kiegészítve jelenítik meg egyén és hatalom viszonyának alá- és fölérendeltségét.

A szkript viszont kiábrándító, hol szétterjedően suta, tele üresjáratokkal, sulykolásokkal, felszínességgel, hol pedig erősen sűrű. Fabricius hatásmechanizmusa, hogy hosszú szekvenciát körít egy erős szimbólumhoz, és ebből építi, valójában csak bővíti játékidejét. Erre példa az ellenzéki lakásbuzi, ahol a disszidálásukat készítik elő a szereplők, s az eseményt egyszerre galambok berepülése töri meg. A forgatókönyvet is ezek a kölcsönhatások határozzák meg: az üresjáratok mellett olyan jól megírt szituáció is található, mint amikor Róbert és Anna keresztbe beszél egymással, miközben a fiú a főorvosnak vall önmagáról.

A perszónák leépítésének egyik önreflexív megjelenítése a cameók használata is. Róbert betegársait mind ismert, percekre feltűnő színészek, művészek, írók formálják meg. Fabricius ezzel is érzékelteti, hogy a terror mennyi értékes egyéniséget darált vagy darál le.

A képek szemcsésék, szinte fekete-fehérre koptatottan monokrómok. Dobos Tamás kamerájával remekül igazodik a magyar filmben erőteljesebben jelen lévő, *Saul fiához* köthető vonulathoz. A kép az arcokra fókuszál, és sokszor a kereten kívüli-ség, a homályosság adja a direkt történet. Annak ellenére, hogy egyszerű formalizmusnak hat ez, összességében egy erős atmoszférát ad a filmnek. A képi világ másik erénye, hogy felfedezte, a disztópikus vagy múltidéző légkörhöz sokkal jobban illik a ködös, homályos celluloid-képpont, mint a winchestereken tárolt pixel. A mai „történelmi” filmek egyik legnagyobb hibája a színekben pompázó élesség. Ezért is kár, hogy a történelmi környezet elsikkad a filmben.

Lénárt István párttitkárfigurája, a belügyesek erőszakos karakterei (Zayzon Zsolt) és az önmagukat alakító orvosok (Frenák Pál), művészek (Pajor Tamás), mind bábok csupán. Az oldalak között egyensúlyozna Anna karaktere, de szerepe elsikkad. A főszerepet játszó Fuchs Benjámint (Filo) és a Hannát alakító, ifjú erdélyi színésznő, Blénesi Kincső szövegek nélkül is erőteljesen jelen vannak a vásznon, de sajnos nem jut nekik kellő mozgáster.

Az erős atmoszféra és a színészi jelenlét ellenére hiányérzete marad az embernek. Fabricius az univerzális formai játék oltárán feláldozta az egyedi történetet. Fura ez egy olyan filmtől, amely a megalkuvás ellen üvölt. Az *Eltörölni Frankot* kortárs kritikának nem elég bátor, története tipikus orwelli disztópia, történelmi filmnek pedig felületes. Akkor mégis mi maradhat a nézőnek? Nem más, mint a nyomasztó erő, sok-sok markánsan megmaradó képpel, momentummal, amelyek emlékezetünkből hibái ellenére sem engedik egy jó ideig kitörölni Frankot.

— **Eltörölni Frankot**, színes magyar film, 99 perc, 2021. **Rendező és forgatókönyvíró:** Fabricius Gábor. **Operatőr:** Dobos Tamás. **Vágó:** Tuza-Ritter Bernadett, Kiss Wanda. **Szereplők:** Fuchs Benjámint, Blénesi Kincső, Waskovics Andrea, Bánsági Ildikó, Frenák Pál.

# Romantikusan melankolikus

„Ha madarat szeretsz, égbolt legyen, ne kalitka” – írja Szabó T. Anna. De mi van, ha nem te magad vagy a kalitka, ha csak egy jelentéktelennek tűnő lánc vagy, amelyet a benne koncentrálódó szintiszta érzelmek, szándék, az egyértelmű szeretet és az örök lojalitás anyaga képez? Mely annyira erős lehet, hogy maradásra bír, vagy annyira finom, hogy feloldoz és szabaddá tesz...

A Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színháznak sikerült kibővítenie a repertoárját egy olyan, a maga módján elragadtató történettel, mely a filmvászon után látványosan tölti ki a játékteret, felhúzza körénk a szerb főváros, Belgrád füstös, kopott panellakásokkal bélelt balkáni idilljének távlatait. Nem másról van szó, mint Stefan Arsenijević *Szerelem és más bűntények* c. filmjének színpadi adaptációjáról, mely izgalmas kísérletnek bizonyult, és legalább annyira rizikósnak, mint bátran, hidegvérrel végig egyensúlyozni egy tömbház magaslatának peremén, azaz a jelölőként szolgáló asztalon, széken, vagy akár a színpad szélén.

A cselekmény szerkezeti felépítése: egyetlen nap eseményeinek fókuszpontba való helyezése tökéletes alapanyagként szolgál a drámai forma testet öltéséhez. A forgatókönyv egyedi átdolgozása, valamint térbe helyezése az előadás gerincét képezi, melyből a szerteágazó scenográfia, térhasználat, atmoszférateremtés, a jellegzetes gesztusrendszer általi kommunikáció, lehangsúlyosabban pedig az imaginatív képzeletre hagyatkozás szignifikánsan ragadja meg a film kockáit, melyek kitágulnak, egy sajátos figuratív térbe helyezik a történetet és a nézőt.

A szöveg díszletező funkcionalitásától fogva, egyszerre mutatja fel az alapanyag, azaz a forgatókönyv karakterisztikus magját: a dialógusok mellett ugyanis előre megadott, rövid helyszínleírásokat, időpontokat és szerzői utasításokat hallhatunk, amelyek a szereplők ajkáról egyes szám 3. személybe foglalva hangzanak el. Ez a sajátos adagolás megköveteli a néző teljes koncentrációját, mely elősegíti a pontos helyszínváltásokat, amelyek, ha a színházi intézmény adottságait nézzük, lehetetlennek tűnnek, egész egyszerű és frappáns módon mégis lehetségesek: bizzuk a képzeletre. Tehát a szöveg kiegészítő elemként fonódik össze a fizikai térrel, a díszlettel, kiegészülve a videokonceptióval (Mihai Păcurar), valamint a light designnal (Cristian Niculescu). A látványvilág a színek, formák

színesztetikus „lomtára”. Nemcsak a kiragadott helyszínek térbeli szétszórtsága bír montázsjelleggel, mert az épp frissen készülő és vetített felvételek is további részekre bontják szét az összképet, színezik az amúgy romantikusan melankolikus történetet. A szereplők különböző szögekből jelen időben örökítenek meg olyan mozzanatokot, melyeknek vagy reprezentatív jellegük van, hangulati síkon fűszerezik a performanszt, vagy kiemelt, kiegészítő rendeltetésük okán látjuk őket.

Az adott alapszituációba helyezkedve – ami felvázolja, hogy itt a belgrádi alvilág ügyes-bajos dolgaival, azaz egy belharccal kell számolnunk – hamar egyértelművé válik, hogy ez a körítés bár elemi, a valódi tartalom Anica (Korodi Janka) menekülési történetének és felszabadító hadjáratának kezdetével indul, és Stanislav (Kónya-Ütő Bence) plátói vonzalmának részleges megvalósulásával tetőzik be. Szereplőink átlagos, egyszerű emberek, akik ebben a lápos, mocsaras közegben, fuldokolva élnek. Túrnek és tagadnak. Az előadásban testet ölt (szó szerint is), megjelenik a szerb szellemiség, az a fajta szerelemben fellelhető mentalitás, habitus, mely mosolyfakasztóan túrközi az érdes valóságot.

Anica karaktere nem tűr tovább, határozott, mielőbb ki akar mászni ebből a mocsárból, távozását pedig megspékeli egy búcsútúrával, ahol barátait, ismerőseit szintén arra biztatja, tegyenek egy kört saját röppályájukon kívül is, és álljanak a sarkukra. Milutin (Pálffy Tibor) mint kiégett keresztapa eljut abba az utolsó utáni megállóba, ahol a letargia egyszerű némaságba burkolt nosztalgiazásba csap át. Ironikus módon öngyilkos hajlamú lányát (Bocsárdi Panna/Kurkó Karolina), aki a déli riviéra melegségét szappanoperákból és narancsimádatából importálja, szintén nem képes szóra bírni senki. És ki az, aki folyton megmenti a kislányt, voltaképp korigálja mások életét, önmagát háttérbe szorítva? Stanislav, egy illuzionistának induló, maffiabandataggá érett, menthetetlenül szerelmes férfitípus, aki Milutin jobbkeze. Miért is rajong annyira a bűvésztrükkökért? Talán mert egyszerűen nincs más vágya, mint „varázslás” által formálni a világlátást, felvegyíteni ezt a keserédesen abszurd léthelyzetet, kihozni azt az apró szépséget, örömet az életből, a mindnapokból, amit mindnyájan meg akarunk tartani. Ami csak a miénk.

► 24.



# A művéség dicsérete

Egyszerre jó hír és rossz hír a rövid(ebb) próza kedvelői számára az utóbbi években elkövetkezett „padlássöprés”, vagy talán inkább fiókkiborítás, ami Szilágyi István háza táján történik. Jó hír, mert a *Katlanváros* és a jelenlegi kötet írásainak tanulsága az, hogy a jelentős regényíró szerint is megéri a rövidprózába erőt, energiát és művészetet fektetni – hiszen ezek az írások olyan jelentős kreatív energia befektetésével, olyan nyelvi leleményességgel születtek, ami egyáltalán nem azt sugallja, hogy „amúgy, mellékesen”, balkézről valók volnának. Annyira kimunkáltak és lecsiszoltak, veretesek és magvasak, sűrűek és szövevényesek, hogy még regényszövegként is párját ritkítja az az igényesség, ami rajtuk látszik. És ugyanakkor rossz hír, hogy a szerzőjük mégsem látta érdemesnek novelláskötetben kiadni ezeket az írásokat annyi sok éven át, ami művészi reprezentációként mégiscsak egyféle lemondást jelent a műfajról... Szerencsére persze most már azoknak sem kell lemondaniuk a Szilágyi-rövidprózáról, akiknek hiányos az *Utunk-évkönyv*-gyűjteményük. Míg az előző kötet, az említett *Katlanváros* darabjai hiánytalanul megtalálhatóak a Digitális Irodalmi Akadémiára kötetben meg nem jelent írásokként felkerült gyűjteményben, a mostani nyolcból négy ott sem szerepel. Sajnos ezekből háromnál elmaradt, hogy mikor és hol jelentek meg eredetileg, de azért nagyjából most is a nyolcvanas évekből való a „merítés” java – egy tétel vélhetően 1990 elejéről való lehet, de legalábbis mindenképpen a forradalom

## KRITIKA



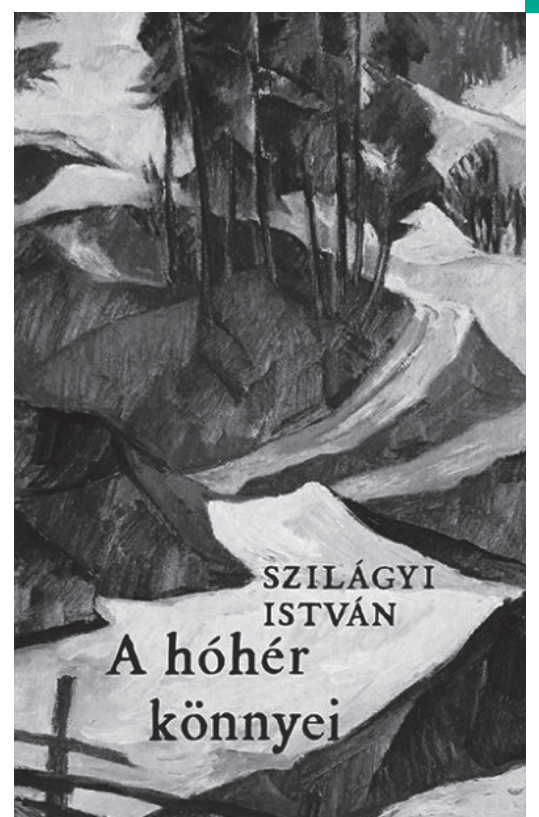
► 23. A címhez hűen, itt a *más büntények* tényleg mellérendelő, sarkokba sorolható rangot kap, ugyanis a szerelem lesz a legnagyobb és legszebb büntény, amit maga ellen elkövethet az ember. Látunk itt hűséges feleséget – Marina (Szalma Hajnalka), hűtlen férjet – Tihomir (Erdei Gábor), mellőzött, alárendelt nőt – Nikolija (Vass Zsuzsanna) és hanyag, gondatlan férfit – Nikola (Kolcsár József), szingli, önsajnáló, gyerekes tékatulajdonost – Zoran (Derzsi Dezső), Anica expasiját (Pignitzky Gellért), akiről csak feltételezzük, hogy kisebb-nagyobb bukkanókkal szállt ki a kapcsolatból és lépett tovább. Az „akárhányszor egyedül marad, mindig valami bajt csinál” elejtett mondat bevezet olyan meghatározó karaktereket is, mint például A kölyök (Nagy-Kopeczky Kristóf), aki pontos modellje annak, mi cseperedhet fel ilyen viszontagságok között, milyen génekbe kódolt szorongás, düh, erőszak és szeszélyes, kiismerhetetlen attitűd fészkel magát az egyénbe csupán félelemből, létbizonytalanságból. Mert ahol feltűnik egy bajkeverő, ott még a későbbiekben is hallani fogunk felőle.

A központi szerelmi szál kuriózuma nem más, mint az, miként megtudjuk, hogy igen komoly előzményekkel bír. Stanislav szerelmi vallomása az előadásba ütemezett, beépített önálló narratíva. A néző Anicával egyszerre szembesül a férfi érzelmeinek kronológiai sorrendben történő bemutatásával és kibontakoztatásával. Jogosan tehetjük fel a kérdést: miért csak most? Hány esély adható? Észvesztve kell keresni vagy kivárni? A szívemre vagy az eszemre hallgassak? Szerelem vagy megszállott rajongás? Ikerláng vagy lelki társ? Lehet teljes értékű szerelem, ami egyoldalú?

A *Szerelem és más büntények* egy nem várt, drasztikus fordulattal zárul, misztikusan komor kicsengéssel engedi útjára a nézőt inneni és túli lelkivilágokba.

■ **Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház.** Stefan Arsenijević–Srđjan Koljević–Bojan Vuletić: *Szerelem és más büntények*. **Rendező:** Theodor-Cristian Popescu. **Sze-replők:** Pálffy Tibor, Korodi Janka, Kónya-Ütő Bence, Bocsárdi Panna, Gajzágó Zsuzsa, Kolcsár József, Vass Zsuzsanna, Beczásy Áron, D. Albu Annamária, Erdei Gábor, Szalma Hajnalka, Derzsi Dezső, Pignitzky Gellért, Pál Ferenczy Gyöngyi, Benedek Ágnes, Márton Lóránt-László, Fekete Zsolt, Szakács László, Nagy-Kopeczky Kristóf, Fekete Mária, Nemes Levente, Kurkó Karolina, Csörtán Géza, Prázsmári Magor, Hubbes Mátyás, Kiss Péter, Sándor Mátyás. **Dramaturg:** Kiliti Krisztián; **zene és sound design:** Andrei Raicu; **light design:** Cristian Niculescu; **díszlet és videokoncepció:** Mihai Păcurar.

...milyen génekbe kódolt szorongás, düh, erőszak és szeszélyes, kiismerhetetlen attitűd fészkel magát az egyénbe csupán félelemből, létbizonytalanságból.



utáni időből, míg a legutolsó szöveg 2013 karácsonyán jelent meg a *Helikon*-ban. E két kötet után még mindig maradt a DIA-gyűjteményben „kötetben kiadatlan” írás, és persze ki tudja, mi lappanghat még abszolút és teljesen kiadatlan a fiók mélyén, de ismerve Szilágyi István önmagával szembeni szigorúságát, elképzelhető, hogy még jó pár kötetre való anyagról is szó lehet akár. Jó, hogy van ez a (két) gyűjtemény, és bízom benne, hogy a ma már hozzáférhetetlen korai könyvek is újra kiadásra kerülhetnek, nem beszélve az egyáltalán nem is olyan korai *Agancsbozót*ról...

A mostani válogatásba klasszikus elbeszélés, regénykezdő-töredék, riportnovella és „regény-előtanulmány” is került. Tematikailag eklektikus gyűjtemény, és a tematika, mint általában, másféle nyelvet és szemléletmódot is jelent Szilágyi Istvánnál – hiszen a regényvilágát sem lehetne egyneműnek mondani semmiképp sem... Utazás-novella, munkásnovella, külvárosi abszurdoid-realista elbeszélés ugyanúgy olvasható a lapokon, mint a közelebbi vagy távolabbi történelemhez kapcsolódó írás, netán egyenesen a(z írás születésekor) történő történelemről beszélő, a legvégén pedig a *Katlanváros* egyik-másik darabját idéző „hegyjáró”-novella is. És persze Jajdon sem hiányozhat a lapokról, mint a Szilágyi-világ megkerülhetetlen középpontja.

Szilágyi István nevét az újabb olvasói „közvélemény” egyértelműen a történelmi érdekelttség elbeszélők között tartja számon, alaposabb ismerői viszont tudják, hogy korai novelláskötetei munkássorokat, a kortárs világ történeteit beszélték el. Az *A végállomáson leszállsz*, a *Vikend*, és a külvárosi munkásmilió miatt a *Nagyapám nem huligán* ide kapcsolható. A háromból csak az első idézi a klasszikus elbeszélés-alakzatot, ráadásul a vonatutazás tematikájával a regionális kánon egyik ismert toposzához is kapcsolható – de akár azon túl is a régiós képzetekhez. Hiszen bár kapásból eszébe jut az olvasónak pl. Panek Zoltán vagy akár Bodor Ádám egy-egy „vonatos” története, de Mészöly Miklós *Pontos történetek, útközbenje* is egy vonatúttal kezd meg Erdély-utazását. A *Vikend* sűrű belső fókuszáltságú elbeszélése az átélt beszéd narratológiai erejére épít, míg a *Nagyapám...* egy abszurdba hajló kvázi-párbeszéd, egy polifón szöveg egyik

**Ismerve Szilágyi István önmagával szembeni szigorúságát, elképzelhető, hogy még jó pár kötetre való anyagról is szó lehet akár.**



Mohy Sándor

fele, ahol a történet a szövegben el nem hangzó, csak jelölt kérdésekre adott válaszokból épül meg.

A fül szerint regénynek indult *Az emlékezés göröngyein*, de végül, csak Szilágyi István tudja, miért, nem lett belőle az. Pedig a Jajdon környékén játszódó első világháborús történetben megszólaló *Széri Ida* nevében Szendi Ilka mellé kíváncsozik – természetesen e töredékben nem kaphat olyan mélységet, mint Szilágyi ismert hősnője. Alaposság, pontosság, megfontoltság érződik az írás minden mondatán – míg csak abba nem marad. Persze hogy a nyolcvanas években, mert a jegyzet szerint az 1983-as *Utunk évkönyvből* való e darab, s hogy mennyi esélye lett volna egy Erdély román megszállását elbeszélő regénynek, azt nem nagyon kell találgatni sem. Hát igen, egyszer az irodalomtörténet számba vehetné a reménytelenség miatt meg nem írt munkákat is – csak persze amit nem írtak meg, arról túl sokat mondani nem lehet.

A kötet címadó írása talán a legrégebb óta várt kiadás, mégis, jelen helyzetben nagyon furcsa térbe került a *hóhér könnyei* c. remekműgyanus kisregénynyi terjedelmű szöveg – hiszen a 2020-ban megjelent terjedelmes nagyregény, a *Messze túl a láthatáron* ebből indult el, ezt írja szét, illetve részben magába is építi. Az egyszeri olvasó azt gondolná, a kisregény autonómiája ezzel fel is számolódik – ám most mégis visszanyeri azt, két különálló, de párhuzamosnak mondható darabbá válva a Szilágyi-életműben. Ami számos fogas kérdést tesz fel, kezdve azal, hogy a rövidebb írás annyira tömör és komplex, olyan bravúros elbeszélői türelem jellemzi, nem beszélve a nyelv kiérlelt megmunkáltságáról, hogy tulajdonképpen

semmiféle kérdése nem is marad az olvasónak. Legfeljebb a végét lehet úgy érezni, mintha rövidre lenne vágva, aminek mind praktikus (közelgett a határidő...), mind poétikai (akkorra kiderült, hogy úgyszólván több lesz belőle...) okait el lehet képzelni – ha tudni nem is. Mindenesetre külön tanulmányt érdemlő mű, nem különben elmélyültebb figyelmet érdemel a nagyregénnyel való összehasonlítása. Ennek történelmi érdekelttségében párdarabja, mégis inkább a *Hollóidő* világába, korába illeszthető a *Hadban* c. elbeszélés. Ez a két írás, azt hiszem, jól mutatja azokat a nyelvi és gondolkodásbeli mélyfúrásokat és kísérleteket, melyek a későbbi nagyregényeket előkészítették.

Természetesen külön kell szólni a *Karácsony Menyőben* c. írásról. Műfajilag talán ezt lehetne legnehezebben meghatározni: mert persze az a fajta esszéisztikusság és önéletrajzosság látható benne, ami a *Katlanvárost* leginkább összefűző szál volt – csakhogy az emlékezés önéletrajzi vonatkozásai kevésbé lényegesek, inkább egy torokszorító riportnovella ez az 1989-es karácsonyról, amikor is a világ szeme elől elrejtett Tökés László keresésére indul Szilágyi István, és meg is találja a címbe emelt szilágysági faluban.

Pazar gazdagság árad e könyv minden oldaláról, s mindamelllett, hogy remek olvasmányokat kínál, Szilágyi István aktuális érdeklődéséről is árulkodik, művészi terveiről, „tanulmányairól” „rántja le a leplet”. Ilyenformán valóságos kincseket rejt az életmű egészét jobban ismerő olvasónak, és az abban még csak most tájékozódónak is.

**Szilágyi István: A hóhér könnyei. MMA Kiadó, Budapest, 2021.**

# Emlékmorzsák egy teljes életről

— Molnár Tamás: *Visszatekintés*. Fordította Barna Teréz. Magyar Szemle Füzetek, Budapest, 2021.

„Egész életemben a könyvek voltak a legkedvesebb társaim” – ezzel a mondattal indul a filozófus Molnár Tamás *Visszatekintés* című, utolsóként megjelent kötete. E mondat tartalmánál fontosabb a visszatekintő, summázó attitűd. A teljes élet súlya.

Habár a kötet karcsú, az utolsó mű jogán súlyos szöveg. Az emlékező-számvevő narratívát mozgósító életűszöveg szerző elve a sűrités, lényegkiemelés. Mert az idő távlatából csak a megőrzésre méltó személyek és események maradnak meg. És ezekből nem kevés volt Molnár Tamás életében.

Kalands, viszontagságos életút áll mögötte. Hatéves, amikor 1927-ben szüleivel Budapestről Nagyváradra költöznek. A nyelvi és etnikai választóvonalakkal való szembesülést már nagyon korán megtapasztalja. Majd 1938-ban visszaköltözik Budapestre. Franciás és németes műveltség között érlelődik, amiből a francia kerül ki győztesen. A francia kultúrában megvetett szellemi otthonához élete végéig ragaszkodik.

A második világháború hányattatásaiból végül is a brüsszeli egyetemen köt ki, és innen a nagy dobbantás: a Columbia Egyetem, ahol ledoktorál. Majd különböző amerikai egyetemeken kap állást. Az ottani egyetemi élet alacsony színvonalát sem hallgatja el. Utazásait a nagyvilágban, távoli kontinenseken, aminek ethosza: mindent a maga szemével látni, személyes tapasztalatokkal gazdagodni.

A világban tett utazásai mellett legalább olyan lényeges a szellemi tapasztalatszerzés Molnár számára. Platón, Szent Ágoston és Pascal művei. George Bernanos a technológia uralmáról, az álszentség beteljesüléséről szóló jóslatainak felismerése. Megtett fizikai és szellemi útja határhelyzet is, ahonnan távlat nyílik. Ebből a távlatból fogalmazza meg Európáról szóló gondolatait: „Mint nyugati vándor, aki keletről érkezett, történelmi távlatokban úgy látom, hogy Európa nyugati oldala egy erődítmény, amelyet a keleti fele egyszerre véd és támad. (...) Említhetjük a közelmúltból a kommunizmus föltartóztatását is. Európa nyugati és keleti oldala között elkerülhetetlen a konfliktus, amelyet manapság az EU-ban fellépő feszültségek is mutatnak.”

Egy másik lényeges Molnár Tamás-i gondolatot: forradalomról és ellenforradalomról tett meglátásait is felfedezheti a könyvben az olvasó. Mint életeseményekből leszűrt „tanulást”. Ahol a gondolatok általánosságát a megélt hitelesíti.

A szerkesztés alaposágára vall, hogy a kötet végén Molnár Tamás-bibliográfia és névmutató is megkönnyíti a Molnár-életműben való tájékozódást. Király Béla Barna Terézzel készített interjúja pedig egy külső szemszögből mutatja be a filozófus szellemi arcélét, mindennapjait.



FÜLSZÖVEG

# „Ha az ember sokáig tekint az örvénybe...”

— Király Béla: *Sárgamellényben*. Esszék, interjúk. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 2021.

Király Béla legutóbbi kötete 13 esszét és 12 interjút tartalmaz. Az esszék a francia politikai-szellemi élet aktuális jelenségeit elemzik, azonban tágabb, európai, és így a magyar viszonyokra is érvényes keretben. Néhány téma a teljesség igénye nélkül: bevándorlás, nemzeti öngyűlölet, harc a Legfelsőbb Bíróság székeiért, Angela Merkel politikája, az Egyesült Államok rasszizmus, idegengyűlölet zászlaja alatti hazug ideológiagyártásai. Az esszék címei is sokatmondóak: *Méregzöld félhold francia trikolóriban*, *Amikor az áldozatnak kell szégyenkeznie...*, *Amerikai Sebesült Államok, térdeplő európaiak*, *Montesquieu forog a sírjában*.

A Király Bélára jellemző társadalmi érzékenység, politikai-szellemi irányvonalat letapogató attitűd nemcsak a nyíltan polemikus, de a „puhább” beszédmódot kívánó irodalmi vagy filozófiai témájú írásokban is megmutatkozik. Az értéktudatot tükrözik már a választott szerzők is, akiknek munkásságáról ír: többek között Joseph de Maistre, Roger Scruton, François-Xavier Bellamy, magyar vonatkozásban Szávai János, Kucsera Tamás Gergely.

A kötet második részének interjúalanyai értékeremtő személyiségek. Nemcsak egy-egy izgalmas személyiség nyílik meg a beszélgetések során, de alakjuk körül egy-egy teljes birodalom.

A teljesség igénye nélkül csak néhány példa. Az Alain de Benoist-val, Barna Terézzel és Pánczél Hegedűs Jánossal való beszélgetésben Molnár Tamás szellemi arcéle rajzolódik ki, Tar Pál nyomán az akkori francia elnök: Valéry Giscard d'Estaing nevével fémjelzett francia-magyar kapcsolat, Tüskés Anna a Tüskés Tibor-életműre irányítja a figyelmet, Sziki Károly színművész Farkas Árpád költőre, Garda Dezső történész, politikus a székely autonómia elvetélt lehetőségeire.



LAKATOS FLEISZ KATALIN

1978, Nagykaroly.  
Kolozsváron él.

Kinek a szatyor, kinek...



Szöveg: Vincze Ferenc | Rajz: Csillag István

# Felmerül-e Bottesini Atlantiszból?

Mi tagadás, egy-egy zenei különlegesség akkor is megmatatja a fantáziát, ha az illető teljesítmény nem épp kimagasló művészi színvonalával vonja magára a figyelmet. Eféle érdekesség lehet az általában kevésbé szóló-, mint inkább zenekari hangszerként ismert instrumentumok első vonalba kerülése. Így jár az ember, ha Giovanni Bottesini reprezentatív művei kerülnek a látóterébe. A 19. századi lombardiai Bottesini József ugyanis kivált szóló-nagybőgőre írt opuszai miatt emlékezetes a zenetörténetben.

A bevezető soroknak persze korántsem elsősorban az a „dolguk”, hogy Bottesinit, e *kismestert* mentegessék, vagy valamiféle megelőlegezett apológiával felkészítsék az olvasót, hogy nem valamely zeneszerző-zseniről áradozó bekezdések következnek. Nem vitás, hogy Bottesini bizony szerény második- vagy harmadvonalbeli komponista a 19. századi nagy zenei (zenészi!) áradásban, pláne Itáliában – illetőleg 1861-től Olaszországban. Alakja mégis gyakran feltűnik a zenetörténet lapjain, mégpedig nem is csak az olaszéin. De hogy lesz európai – sőt Amerikában is – elismert zeneszerző egy *bőgős*?!

Tízéves korában Bottesini még a cremai Teatro Sociale timpanistájaként – vagyis üstdobosaként – ügyeskedett. Majd hegedűt tanult szülővárosában. Apja a milánói konzervatóriumba íratta volna hegedűre, de mivel anyagi gondjaik nem tették lehetővé a tanítást, csak ösztöndíjas helyek lehetősége maradt – fagott vagy nagybőgő szakon. A bőgővizsgára Giovanni hetek alatt felkészült. Becsületesen végigparkodta a főiskolát, nem is akármilyen eredménnyel. Még milánói lakos volt, amikor hirtelen felindulásból egy időre az Újvilágba ment dolgozni. Bőgő-szólamvezetői állást töltött be a havannai Olasz Operánál (amelynek később igazgatója lett). Itt komponálta első zenedrámáját, a *Kolumbusz Kristófot*, amelyet 1847-ben mutattak be. 1849-ben Angliában is tüsténkedik, a Musical Union koncertjeinek bőgőszólóit játsza. Alig pár év múlva Bottesini már európai reputációjú karmesternek számít. A párizsi Théâtre des Italiens-ben talál alkalmazást 1855 és 1857 között, ebben az időszakban írja második operáját, a *Firenze elfoglalását*. Palermo és Barcelona a két következő hosszabb életállomása, közben elkészül *Marion Delorme* című operája is. 1871-ben a londoni

Lyceum Theatre olasz operai évadát vezeti, miközben befejezi az *Ali Babát*, de ő dirigálja Verdi *Aidájának* ősbemutatóját is 1871 karácsonyának előnapján a kairói operaházban.

Igen, de ezek „csak” az operaszerzői és karmesteri fegyvertények. Hol marad a bőgő? A bőgő nem maradt el, sőt az évtizedek teltével egyre jelentősebb védjegye lett Bottesininek. Miközben Liszt és Chopin Európa-szerte ihletetten hevitették ájulatba a hölgyeket (másodsorban pediglen az urakat) dallamos, futamos, grandiózus vagy műtyürkés zongorai virtuozitásukkal, Bottesini Nápolytól Pétervárig számos nagyváros koncerttermében aratott ugyanolyan zajos sikereket nagybőgős teljesítményeivel. *Gran duo concertante* című, hegedűre és nagybőgőre írt kettősversenyét például Wieniawskival és Vieuxtemps-mal is eljátszotta, akik a hegedűsök korabeli mezőnyében a leglegebbek voltak. (Nota bene: a *Gran duo concertantét* Bottesini még egész fiatalon eredetileg két nagybőgőre szerzette zenekari kísérettel.)

A nagy Bottesini-hírnév – amelynek mára sajnos alig maradt nyoma – egykor számos egyéni megoldásnak is köszönhető volt. „A bőgő Paganinijának” gyakran nevezett mester tudniillik többnyire nagy szekunddal vagy akár kis terccel is följobb hangolt, háromhúrú bőgőn játszott (a csillogóbb hangzás érdekében), ráadásul forradalmasította az üveghangokon való játékot, sokkal nagyobb szerepet hártva a *flageolett*re, az akusztikai felhangok megszólaltatását hasznosító hangképzési módra.

Az egykorú cikkek, 19. századi lexikonok mély elismeréssel emlékeztek meg Bottesiniről. Halála után azonban elenyészett az emléke. Az ok banális: nem volt, aki a műveit méltó módon elő tudta volna adni. A 20. században nyilván többen is újra próbálkoztak vele. Leginkább Ludwig Streichernek sikerült a Bottesini-redivivus elindítása, az ő révén egyre gyakrabban szivárogtak vissza a koncerttermekbe Bottesini bőgőversenyei és szonátái. És meglepő módon egy kortárs magyar bőgős és muzikológus, Járdányi Gergely az, aki az egykor volt maestro tekintélyes életművét szisztematizálta, bőgőműveiből kritikai kiadást preparált, és hangfelvételeken, koncerteken, tanulmányokban fáradhatatlanul megidézi az egykor elfelejtett Bottesinit.

## AMPLITÚDÓ

Tóth Krisztina *Bálnadal* című kötetét mutatták be Erdélyben: április 11-én, a Magyar Költészet Napján a székelyudvarhelyi Retro Gold Étteremben, április 12-én a csíkszeredai Kájoni János Megyei Könyvtárban, és április 13-án a sepsiszentgyörgyi a Bod Péter Megyei Könyvtárban.

Költészetnap felolvasást szervezett a Fiala Írók Szövetsége április 13-án, Budapesten. Az eseményen az írószervezet új tagjai olvastak fel: Aicha Masri Mona, Fehér Enikő, Gáspár Sára, Király Csenge Katica, Szilágyi Zsófia Emma és Zsembery Borbála.

Április 14-én, a költészet napjának héttében a marosvásárhelyi *Látó* szépirodalmi folyóirat és a Gemma Book Café vendége André Ferenc költő volt. A szerzővel Codău Annamária beszélgetett, a felolvasást André Ferenc elektromos gitárjátéka kísérte.

Április 15-én három új verseskötetét mutatta be Budapesten a Jelenkor kiadó: Deres Kornélia *BOX*, Horváth Benji *Emlékmű a jövőnek* és Kustos Júlia *Hullámtörő* című kötetéről Závada Péter beszélgetett a szerzőkkel.

Április 19-én a budapesti Nyitott Műhely vendége Hajdú Farkas-Zoltán prózáiró volt. A szerzővel Márton László és Murányi Sándor Olivér beszélgetett.

Április 24-én mutatták be Kolozsváron Kovács Újszászy Péter *A csupaszodás gótikája* című verseskötetét. A szerzővel Varga Melinda beszélgetett.

Április 24-én a Fiala Írók Szövetsége ismét megrendezte Esterházy Péter emlékére kispályás labdarúgóturnáját, azaz a III. Futball-EP-t, a budapesti Bikás parkban. A meccsek között felolvasásokkal emlékeztek az íróra.

R. T.

## ELŐFIZETÉS

### A HELIKON IRODALMI FOLYÓIRATRA

Előfizető neve:

lakcíme:

e-mail címe:

számlázási cím:

### Meddig szeretne előfizetni?

- Negyedéves előfizetés: 32 lej – 6 szám  
 Féléves előfizetés: 63 lej – 12 szám  
 Egyéves előfizetés: 126 lej – 24 szám

### Hogyan szeretne fizetni?

- Banki átutalással szeretnék fizetni  
 Postai úton szeretnék fizetni  
 Külföldi előfizető vagyok

### Postai úton történő előfizetés esetében

a postaszelvényre a címzetthez a következő megjegyzés irandó: *Redacția Helikon pentru Deák Judit*. Postacím: 400002 Cluj-Napoca, Str. Petru Maior nr. 7., ap. 4., Jud. Cluj.

### Banki átutalással történő előfizetés esetében:

Banki adatok:  
 Uniunea Scriitorilor din România • Cf.: RO2786991 •  
 Cont: RO63 RNCB 0106 0005 0872 0001 • BCR –  
 SUCURSALA CLUJ

A megjegyzéshez a következő szöveget szükséges bevezetni: *Abonament pentru Redacția Helikon*.

**Külföldi előfizetőinket** arra kérjük, hogy előfizetési szándékukat e-mailben (kvvari.helikon@gmail.com) vagy telefonon (0040-264 431 577) jelezzék.

Az előfizetői szelvényt postai vagy villámposta-címünkre várjuk.

# Élővé tenni

*Közeledés* a címe a Quadro Galériában Szabó Tamás fényképész 39 portréjából rendezett kiállításának. Vécsei Hunor és Xenia Tinca válogatása rendhagyó módon egy „apokrif” panoptikumot vonultat fel, ismert 20. századi erdélyi művészek eddig ismeretlen portréit. A műveik által ismert és szeretett alkotók legtöbbjét otthonában vagy műtermében láthatjuk, némelyiküket családja körében, másokat alkotás vagy egyéb tevékenység közben. Kibolyhosodott házikabátok, hiányzó fogak, hónaljszőrzet. Bizonyára nem ezek a képek kerültek a CV-k mellé. Azért, mert nem árucikkeket látunk rajtuk. És hogy ez a válogatás mégsem kiszolgáltatást jelent, az bizonyítja, hogy az alanyok láthatóan és érzékelhetően felszabadultak a kamera előtt – adták magukat.

A fényképek legfőbb sajátossága, hogy a fényképész és a fénykép alanya között feltételezhető személyes kapcsolat a képek nézőit is bevonja ebbe az oldott hangulatba. „Közeledés”, és nem „közelítés” a kiállítás címe, és ez éppen azt a személyességet sugallja, amely a fotó alanyát feloldozza a tárgyiasulás alól. A kamera közelít, de a fényképész közeledik, és itt az emberi viszonyuláson van a hangsúly. A tárgy nem óvatosan vagy távolságtartóan lett becserkészve, épp ellenkezőleg – a fényképész közvetítésével ő közeledik a nézőhöz. A közeledés átvitt értelemben a bizalmasabb viszonyra való törekvést jelenti, az ismerkedési szándékot. „Minden észszerű megfontolás ellenére egy mágikus gyakorlatot ismétlünk meg akkor, amikor a fotón rögzült árnyat étellel ruházzunk fel. Ilyenkor látni vélünk valakit, aki nincs ott” – írja a fényképről Hans Belting művészettörténész *Faces. Az arc története* című könyvében. Szabó Tamás felvételeinek elevenségéhez persze az is hozzájárul, hogy ezek vizuálisan még nem elkoptatott képek – hiszen először kerülnek kiállításra a művész archívumából. Vagyis egy jó portré hiába mutat meg valami lényegit az alanyából, ha kultikus ikonná válik, elveszíti azt, ami sajátos és elementáris erejét okozza.

Szabó Tamás azokat ábrázolja, akik között él. Pillanatfelvételei az erdélyi magyar művésztszadalmat ismert alakjait örökítik meg. Ugyanakkor egyéniesített ábrázolásokat láthatunk, autonóm szubjektumokat egy kollektíva reprezentációján belül. És bár dokumentaristák, a képek nem ideológiai szándékkal születtek, noha a korszak formarendszere, a szocialista realizmus ezt



Cseh Gusztáv

megkövetelte. A hősök a dolgozó népből kerültek ki, és bár Szabó Tamás egyes portréin valóban munka közben látjuk a művészt, a beállítás mentes a heroizmustól. Nem a kommunizmust építik, csak írnak, festenek, szobrászkodnak vagy éppen gyereket etetnek, zenét hallgatnak, dohányoznak. Némelyikükön látszik a munka következménye is: fáradtak, törődöttek, gondterheltek. Önmagukat adják, a kordivat ellenében.

Az értelmiség nemritkán szorul arra, hogy megőrizze a régi tárgyakat, becsben tartsa a családi örökséget, mivel nincs anyagi kerete az újra. De teszi ezt értékörzésből is, tehát a szükség és a szándék együtt érvényesül. Szabó portréinak fontos eleme a jellegzetes tárgykultúra. A képek minden kelékében történet rejlik – egyszerre van jelen egy letűnt kor és a közvetlensége miatt időtlen alany. Az egyszál égőből álló csipetős lámpa, a vekker és az Arădeanca babagyár egyik modellje a bútordarabnak beillő rádió (Elprom? Orion? Wartburg?), a kopott szőnyegek és pokrócok, az (otthon is viselt) öltöny ujjá alól kikandikáló karóra – egyből

tudjuk, hol vagyunk. És azt is, hogy mikor. Tudjuk, mekkora kincs volt akkoriban egy Louis Armstrong-lemez.

Roland Barthes a fotográfiáról írt esszéjében a portrét halotti maszkhöz hasonlítja, felismeri, hogy a fényképezés révén képpé válunk, azaz meghalunk. A fénykép olyan tárggyá tesz bennünket, amellyel mások tetszésük szerint rendelkezhetnek. A fotográfia megjelenésével a privát szféra betört a nyilvánosság terébe, eltűnt a személyes és a nyilvános közötti határ. Minden szerkesztőségben van egy olyan portréarchívum, amely nyilvános személyek halálhírének közlésekor használható. (Ez tud ízléstelen is lenni, amikor szomorú, melankolikusan maga elé révedő pozícióban ábrázolja az elhunytat, mintha önmagát gyászolná.) A Quadro Galéria Szabó Tamás portréjával búcsúzott az időközben elhunyt Soó-Zöld Margittól. Az elhunyt jellemét híven tükrözve látta Szabó '80-as évekből portréján. Mi a jó portré lényege, ha nem ez? Élővé tenni a holtakat, azok legjellemzőbb tulajdonságait emlékeztetve.

Alapító főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN | KARÁCSONYI ZSOLT: főszerkesztő – vers, műfordítás | DEMETER ZSUZSA: főszerkesztő-helyettes – kritika, tanulmány | Főmunkatárs: EGYED EMESE, KIRÁLY LÁSZLÓ | Szerkesztőség: HORVÁTH BENJI: Pavilon 420 | MÁRČUȚIU-RÁCZ DÓRA: Artefaktum, honlap | MÁRTON EVELIN: próza | PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú | DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár | RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő | SZENKOVICS ENIKŐ: korrektúra | Lapterv és számítógépes tördelés: IDEA PLUS, KÖNCZEY ELEMÉR, FAZAKAS BOTOND | Nyomda: MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS REFORMÁTUS SAJTÓKÖZPONT | Szerkesztőség: 400002 Cluj-Napoca, str. Petru Maior nr. 7., ap. 4. | I. posta, Pf.: 245. | Telefon: (004) 0264 431 690, (004) 0264 431 577 | Villámposta: kvari.helikon@gmail.com | Honlap: www.helikon.ro | A lap megjelenését a HELIKON KULTURÁLIS EGYESÜLET támogatja – kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE | ISSN 1220-6288

